

pouze pro vnitřní potřebu

KONTEXT

BULLETIN SEKCE PRO RODINNOU TERAPII

PSYCHIATRICKÉ SPOLEČNOSTI ČESKÉ LÉKAŘSKÉ SPOLEČNOSTI

IV · 3 · 1988

1916 - 1988

K O N T E X T

Bulletin sekce pro rodinnou terapii Psychiatrické společnosti České lékařské společnosti

Vydává
Metodické a studijní středisko sekce
v Dubí u Teplic

Řídí **MUDr. Petr Boš** se spolupracovníky

Schváleno výborem Psychiatrické společnosti ČLS
/předseda prof. MUDr. Jan Mečíř, DrSc./

Povoleno odborem kultury SČKNV v Ústí nad Labem
pod č. o 350029386

Evidenční číslo ÚVTEI 86 037

Náklad: 300 výtisků

Příspěvky adresujte na:
Kontext - 417 01 Dubí 1, pošt. přihr. 14

Distribuce na vědeckých schůzích sekce
za úhradu podílu na režijních nákladech.
Zásilky vyřizuje PhDr. L. Kalousová,
Kvasnicova 4
149 00 Praha 4

Pouze pro vnitřní potřebu ! Neprodejny.

Kontext IV - 3, 1988

usávérka 1.10.1988

O B S A H :

Frontispice:

VIRGINIA SATIR 1916 - 1988

"I do not believe that we could even begin to think about peace until we know how to heal the family..."

In memoriam Virginia Satir

.....5

I. Informace

.....12

2.konference - Budapešť 1989

2.konference - Krakov 1990

Errata

II. Domácí příspěvky

K prenatální a perinatální epigenezi
rodinného systému

P.Boš: I.Východiska

....13

E.Bošová-P.Boš: II.Aplikace

....24

III. Studijní text

P.Watzlawick: Anthologie lidské komunikace /I/ 37

IV. Glosy

P.Adamovský: Skupinová a/nebo/ rodinná terapie ? 60

Z.Rieger: "Ano, ale..."

....62

V. Poslední stránka

Text pro pravou hemisféru /J.Fowles,Mág-P.B./ 69

PŘÍLOHA - n e p ř e h l é d n ě t e !

Evidence členů sekce /adresář/

Přednostní subskripce Kontextu

Přihláška do Budapešti

Abonentní audiokazety

- - -

Schůze sekce v r.1989

21.2., 18.4., 20.6., 19.9. - vždy v úterý od 14 hodin v Lékařském domě v Praze.

3.symposium 12.-15.12.1989 v Teplicích.

Kontext IV - 3, 1988

IN MEMORIAM

VIRGINIA SATIR

26.6.1916 - 10.9.1988

To all my friends, colleagues and family,

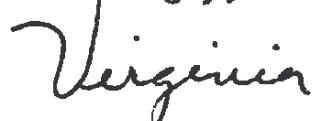
I send you love. Please support me in my
passage to a new life.

I have no other way to thank you than this.

You have played a significant part in my
development of loving.

As a result, my life has been rich and full so
I leave feeling very grateful.

Lovingly,

Virginia Satir

Sunday, September 5, 1988   4:40 p.m.

Kontext IV - 3, 1988

"Thank you very much. I was sorry to learn that I had to leave early and I asked Peter for an opportunity to say goodbye to you.

It has been a very personal experience and I was thinking it must be at least two or two and half years ago that Peter said to me: it would be wonderful if we could get a conference together - and what I'm thinking today is: if we keep our dreams alive, then we can do something. And maybe the mark in the world today now is that we can, there is room to put action to our dreams.

I have appreciated all your hospitality, all your loving messages to me and your wonderful responses. And I have appreciated the fact that after twenty seven years, much of them spent in Europe with many of you, that my old friends are still here. So with a very loving heart and with great good feelings about new possibilities in the world today, thank you for receiving me so well. "

Praha, ICFT 1987

Kontext IV - 3, 1988

VIRGINIA M. PAGENKOPFOVÁ - SATIROVÁ /B.A., A.C.S.W., D.S.S./ se narodila na mlékárenské farmě ve Wisconsinu /USA/ 26. června 1916. Ve své knize "Peoplemaking" vzpomíná na své dětství a na přání stát se jednou "detektivem na rodiče". Byla zvídavá a bystrá, citlivě všímavá ke vztažům v rodině. Hodně četla. R. 1936 ukončila studia na učitelské škole a do r. 1941 učila na veřejné škole, z toho rok byla ředitelkou. Již tehdy se zabývala rodinnými poměry svých žáků, navštěvovala je doma a působila na rodiče. Ve 40. letech studovala sociální školu v Chicago a zůstala přitom v kontaktu se školskou problematikou.

Začátkem 50. let měla soukromou praxi jako terapeutka; zabývala se problémy klientů, které nikdo jiný nechtěl, sociálními případy a "nemožnými lidmi". V r. 1951 pracuje poprvé s celou rodinou. Od r. 1955 do 1959 působí v Illinoiském psychiatrickém institutu vedeném Dr. Kalmanem Gyarfasem, psychoanalytikem maďarského původu. Pořádá zde kurzy, zaměřené na sociální práci s celou rodinou pacienta. Zajímá se o nové myšlenky, pronikající do psychoterapie. Na doporučení Murraye Bowena se orientuje na Dona Jacksona, který přichází pracovat do Palo Alto. Stěhuje se do Kalifornie a r. 1959 je vyzvána Jacksonem, aby se spolu s ním a Julesem Riskinem podílela na vybudování nového pracoviště - Mental Research Institute v Palo Alto. Je jí svěřen výcvikový program tohoto ústavu. Setkává se tu s Gregory Batesonem a Jay Haleyem a je spolupracovnicí Johna Weaklanda a Williama Frye. Roku 1962 získává z nadace NIMH prostředky na oficiální dvouletý intenzívní výcvikový projekt. V letech 1964-68 přenáší z části těžiště své práce do Esalen Institute v Big Sur, centra humanistické psychoterapie a hnutí "lidského potenciálu".

Kontext IV - 3, 1988

Vytváří zde ucelené výcvikové programy a v nich rozšiřuje původní interakční přístup, zaměřený především na komunikaci a holistické chápání, důraz na prožitek a sebehodnocení.

Je ovlivněna psychosynthesou Roberta Assagieliho.

Roku 1964 za editorské pomoci Lynn Hoffmanové vydává svou "Conjoint Family Therapy", která se brzy stává nejrozšířenější učebnicí rodinné terapie. Roku 1968 se V. Satirová stává ředitelkou výcviku v Esalenu. Rok nato zakládá "Mezinárodní síť zdrojů lidského učení", IHLRN /International Human Learning Resources Network/. Rozšiřuje své působení na seminářích a workshopech po celém kontinentu i v zahraničí. Okolo roku 1977 zakládá Avanta Network /přechodně nazývanou též Anterra či Humana/, kterou definuje jako "univerzitu cesty k plnému lidství". Pod její záštítou se konají dlouhodobé intenzívní semináře a terapeuti se organizují do "triád".

V roce 1979 navštěvuje na pozvání České lékařské společnosti Československo, má v Praze tři přednášky a v Dobronicích víkendový seminář. IHLRN a Avanta pořádají mezinárodní konference v zahraničí. Některých z nich se zúčastní i čs. terapeuti. Na intenzívní semináře v USA jsou zváni čs. stipendisté.

Roku 1986 slaví Virginie své sedmdesátiny a je při té příležitosti jmenována čestnou členkou Psychiatrické společnosti Čs. lékařské společnosti. Roku 1987 je presidentkou Mezinárodního kongresu o rodinné terapii v Praze. Je jí udělen diplom České psychiatrické společnosti a medaile Čs. lékařské společnosti.

V té době je již nositelkou čestných doktorátů řady universit. V květnu 1988 podniká přednáškové turné po Sovětském svazu, vystupuje na univerzitách v Moskvě, Leningradu,

Kontext IV - 3, 1988

Vilniusu a Tbilisi.

V červenci 1988 je u ní diagnostikován zhoubný nádor pankreatu. Umírá klidně ve spánku v sobotu 10. září 1988 v 16,50 hod.

Zůstávají její dvě dcery a sedm vnoučat.

Sekce pro rodinnou terapii uctí její památku programem věnovaným jejímu dílu a působení v Československu v Lékařském domě v Praze v úterý 20. prosince 1988 ve 14,00 hodin.

P. Boš

Z díla Virginie Satirové

1964

CONJOINT FAMILY THERAPY
/Science and Behavior Books, Palo Alto. Revised edition 1967, 3rd revised and expanded edition 1983/

1970

SELF-ESTEEM
/Celestial Arts, Milbrae, California, reprint 1975/

1972

PEOPLEMAKING
/Science and Behav. Books, Palo Alto/

1976

CHANGING WITH FAMILIES, Vol. I
/s Richardem Bandlerem a Johnem Grinderem, Science and Behav. Books, Palo Alto/

MAKING CONTACT

/Celestial Arts, Milbrae, Calif./

1977

HELPING FAMILIES CHANGE
/s Harveyem A. Taschmanem a Jamesem Stachowiakem, Jason Aronson, New York/

1978

YOUR MANY FACES
/Celestial Arts, Milbrae, Calif./

Kontext IV - 3, 1988

1983

SATIR STEP BY STEP
/s Michele Baldwinovou, Science and Behav. Books,
Palo Alto/

1985

MEDITATIONS AND INSPIRATIONS
/vyd. John Banmen a Jane Gerber, Celestial Arts,
Berkeley Calif./

1988

THE NEW PEOPLEMAKING
/Science and Behav. Books, Palo Alto/

USE OF SELF IN THERAPY

" As I leave you now, I leave you with tears - tears of joy
that I've had this time with you. I see on the horizon
more love, more relevance, more real cooperation, and I
thank you for having joined me in this way.
Now, when you are ready, say goodbye to what we've had
and hello to what can happen.
Farewell. "

I. Informace

Druhá "přemosťující" konference mezi východními a západními zeměmi "K ekologii myslí - léčivé dimenze v rodině a společnosti" se uskuteční v Budapešti od 13. - 16. července 1989 pod společnou záštitou Ackermanova institutu, New York, Centra pro studium rodin a vztahů v Rímě a Ústředního národního ústavu v Budapešti.

První oznámení bylo vloženo do Kontextu 2/1988.

Maďarský organizační výbor vybere 10 československých autorů do sekce workshopů a bude přijímat přihlášky k prezentaci vývěsek /jednacím jazykem je angličtina/.

30 - 40 československých účastníků bude registrováno bez poplatků a pobyt bude ekonomicky zvýhodněn.

Zájemce eviduje prim. Kamil Kalina, Denní sanatorium FN, Ke Karlovu 11, 120 00 Praha 2, tel. 20 62 50 - 59.

x x x

1. polská a 2. mezinárodní konference o rodinné terapii "Systémy, v kterých žijeme - kontexty rodinné terapie" je ohlášena do Krakova od 2. do 7. září 1990.

V návrhu programu jsou následující sympozia:

- rodinná terapie v psychiatrii
- rodinná terapie a drogová závislost
- rodinná terapie v dětské a dorostové psychiatrii
- rodinná terapie a stárnutí
- výzkum v rodinné terapii
- výcvik v rodinné terapii
- rodinné lékařství
- deset let oddělení dětské a dorostové psychiatrie Koperníkovy akademie v Krakově
- rodinné poradenství a rozvody
- socioekonomicke kontexty rodinné terapie

Průběžně budeme přinášet další informace.

x x x

Errata - opravte si:

Kontext 1/1988, str. 26: řádka 15 předmluvy - správně:
"Cesta mezi zrozením a smrtí je předmětem této knížky"

Kontext 2/1988:

frontispice /str. 2/: na obrázku je samozřejmě G. Bateson, ne Bradford P. Keeney, jak by se mohlo zdát.

periodica - za str. 54 má následovat 57, pak 55 a 56
za str. 62 vypadla jedna stránka indexu názvů
Dodatečně ji otiskneme v příloze.

Kontext IV - 3, 1988

II. Domácí příspěvky

Petr BOŠ: K PRENATÁLNÍ A PERINATÁLNÍ EPIGENEZI
RODINNEHO SYSTÉMU

/předneseno na 42. schůzi sekce v Praze 31. května 1988/

1. Východiska

Ve svém dnešním příspěvku bych chtěl pouze načrtnout myšlenku, či spíše dostat do kontaktu a reflexe vzájemných spojitostí několik témat, jejichž ohniskem, "nulevým bodem", od něhož se můžeme pohybovat v čase dopředu i dozadu, je zrození člověka.

"Okamžik" - a říkám to v uvozovkách - narození byl a je dosud jakýmsi oficiálním "počátkem existence člověka" jako lidské bytosti, jímž je legalizována jeho humana jako jedince s nominální identitou /dostane jméno/, jako populační jednotky, matričního občana /"rodí se nám občánci"/, řečeno s veřejnými sdělovacími prostředky/. Tento bezrozměrný bod, "zero point", od kterého začínáme počítat svůj život, jako bychom náhle začali existovat "ex nihilo" - alespoň tak jsme tematizování a bráni na vědomí - je - jak dnes víme - a ostatně to se své strany vědí i porodníci - dramatickým časem, či kontrapunktem času s naprostě nesouněřitelnými extenzitami času rodícího se /dítě/, rodící /ženy/ a rodícího /porodníka/. Nedávné kolokvium o čase, uspořádané psychoterapeuty by jistě k tomuto naturalistickému faktu vyspekuovalo víc.

Zrušme tedy pro tuto chvíli onu bezrozměrnost "okamžiku zrození" a jakési neexistence člověka před zrozením, tuto neevoluční, negenetickou fikci o náhlé emergenci člověka z ne-lidské či před-lidské formy před

narozením. Postupujme proti časovému gradientu a pokusme se o alespoň náčrt rekonstrukce, inspirování důsledně epigenetickou metodou embryologů a vývojových psychologů, současných perinatálních pediatrů a konečně i vlastních prenatálních psychologů. Původní "nulový bod" především rozprostře v perinatální, tj. těsně prenatální, natální a raně postnatální /neonatální/ epochu, dramatické časové období se zmíněným již kontrapunktem prožívání trvání této epochy. Postupujme dále "proti proudu" /irreverzibilnímu/ epigenese, abychom si uvědomili nejen dramatičnost vstupu do "zevního" z "vnitřního" /vlastně z "jinak, primárně zevního"/ světa, ale především kontinuitu stávání se člověkem před dosažením konvenčního "nulového bodu" narození. Jsme u tématu epigenese sociálního systému plodu a matky.

Poznatků z tohoto nově objevovaného a již dlouho tušeného života před zrozením rychle přibývá. Zahraniční kongresy perinatální a prenatální psychologie, antropologie, ekologie a medicíny jsou toho dokladem. Před tímto obdobím, které nám přináší nová fakta o "životě před životem" předcházela doba zajímavých tušení, dohadů, fantazií, teorií a hypotéz, kterým se dostávalo opery a nepřímých důkazů v psychoterapeutické, zvl. psychoanalytické praxi, a které zpětně vedly k rozvoji postupu, jež braly tyto tušené skutečnosti v úvahu. Krátce je zde připomenu.

Vynechám celou historii představ a názorů na život embrya a plodu z hlediska biologie a fyziologie a zaměřím se především na domněnky o prenatálním a perinatálním vlivu na psychiku člověka a jeho konsekvence.

FREUD se domníval, že intrauterinní stadium vývoje je obdobím primárního narcismu bez objektních vazeb, s dokonalým uspokojováním všech potřeb vyvíjejícího se organismu /princip "Nirvány"/. V jeho pracech

Kontext IV - 3, 1988

také najdeme myšlenky o regresi jako snaze vrátit se do tohoto stavu intrauterinní blaženosti. Tento jeho názor byl dále rozvíjen zvláště některými analytiky z okruhu teorie objektních vztahů. V dalším vývoji psychoanalyzy byly konsekvence tohoto pohledu rozpracovávány a neprímo podporovány v psychoanalytických chorobopisech. Trauma především /RANK/; primární jednota s matkou, dosažená terapeutickou regresí /FERENCZI/ a provázená "oceánickými" pocity blaha; patologie symbiotického vztahu /MAHLEROVÁ/; separační úzkost, patologie preobjektní fáze a formace objektních vztahů /KLEINOVÁ/, primární láska k parciálnímu objektu /BALINT, SUTTIE, GREENACROVÁ/ ; stadium zrcadla /LACAN, WINNICOTT/; poruchy separace-individuace, "psychická pupeční šňůra", tranzitorní objekty /WINNICOTT/; vagina dentata, úvahy o fylogenetické regresi /JUNG/; analýza snů, reflektujících vzpomínku na početí /SADGER/, "natální" techniky v psychoterapii /NANDOR FODOR, E.FEHEROVÁ, PAUL BINDRIM, LEONARD ORR, R.D. LAING/, - až po současné proudy v transpersonální psychoterapii /S.GROF/ - to vše vedlo k exploraci perinatálních fantazií, předpokládaných vzpomínek a projevů subcerebrální paměti, stimulaci regresí a reevolucí včetně úvah o formách znova-zrození /JUNG/.

Novou vlnu zájmu vyvolaly experimentální možnosti při využití halucinogenů /S. GROF/.

Podívejme se nyní na některé názory a interpretace z "prehistorie" dnešní prenatální psychologie.

Ve svých Přednáškách k úvodu do psychoanalyzy z r. 1917, uvádí SIGMUND FREUD ve XXV. kapitole následující:
"V afektu úzkosti se domníváme, že víme, jaký časný

Kontext IV - 3, 1988

dojem se opakuje. Říkáme si, že je to porod, při němž vzniká ono seskupení strastných pocitů, motorických impulsů a tělesných počitků, které se stalo vzorem pro reakci vyvolávancu nějakým ochuzením života a které se od té doby opakuje jako stav úzkosti. Příčinou úzkostného zážitku bylo tehdy nesmírné vystupňování dráždivých podnětů vyvolaných přerušením obnovy krve /vnitřního dýchání/, a první úzkost byla tedy úzkost toxická. Název úzkost - angustiae - zdůrazňuje moment ztíženého dýchání, které tehdy bylo následkem reálné situace a dnes je při afektu skoro pravidelně reprodukováno. Zajímavé vztahy vyplývají pro nás i ze skutečnosti, že onen první stav úzkosti byl následkem odloučení od matky ....."

Dále uvádí FREUD anekdotickou historku o zdravotní sestře, která propadla u zkoušky, když na otázku, proč dítě po porodu křičí, odpověděla, že "je mu úzko". FREUD oceňuje její intuici a komentuje fakt, že sama zřejmě odpovídala v úzkosti.

V XXXII. přednášce uznává RANKovo prvenství ve zdůraznění významu porodu a odloučení od matky, zároveň však odmítá to, co považuje za "krajní důsledky".

Ve své práci "K psychologii milostného života" se FREUD k tématu vraci: "Porod je nejen vůbec prvním životním nebezpečím, ale i předobrazem všech nebezpečí pozdějších, z nichž pocitujeme úzkost a prožitek porodu v nás pravděpodobně zanechal výraz afektu, který nazýváme úzkost.

Macduff, ze skotské pověsti, který "nebyl matkou zrozen, nýbrž řezem z jejího těla vyňat, proto též nepoznal strach". A v práci "Konečná a nekonečná analýza", kritizuje FREUD otevřeně RANKA: jeho názory jsou plodem doby, koncipovány pod dojmem protikladu mezi evropskou poválečnou bídou a americkou "prosperity" a jeho záměrem bylo

Kontext IV - 3, 1988

přizpůsobit tempo analytické terapie spěchu amerického života"/to je pokus o "psychohistorický" výklad!/. "Výsledek nebude větší", pokračuje FREUD, "než by dosáhli hasiči, když by se v případě požáru nějakého domu způsobeného převrženou petrolejovou lampou spokojili s tím, že by tuto lampa odstavili z místnosti, kde požár vznikl. Teorie a praxe RANKova pokusu patří dnes do minulosti ...."

OTTO RANK vyležil své názory v r. 1927. Oproti FREUDovi, který považoval porodní úzkost za metabolický - toxický jev, hovoří RANK o /psycho/traumatu separace, které vede k primární úzkosti jako afektivní odpovědi na tuto separaci od /intrauterinní/matky. Obranou proti této úzkosti je primární represa, která se stává centrálním lidským konfliktem. Za ní skryta je touha po návratu do nitra matky. Spánek je stavem, odpovídajícím intrauterinním podmínkám a ve snech je znovuprožíváno trauma porodu. Analýza tedy nesměřuje k odkrytí řidipského konfliktu, ale porodního traumatu separace.

Na RANKa přímo navazuje ve svém pozdějším díle SÁNDOR FERENCZI /Thalassa, 1938/. Ukazuje, že sexuální vývoj jedince reprezentuje vlastně pokus o návrat do intrauterinního života. Tento regresivní trend vede k tzv. Akvatickému zkušenostnímu medu. Voda oceánu symbolizuje amniotickou tekutinu.

V transkulturním záběru nalezneme mnohé též u C. G. JUNGA. Názory WILHELMA REICHA představují další krok na této cestě.

Ze současných autorů jmenujme především RONALDA LAINGA, který se intenzivně zabýval možnou projekcí intrauterinních zkušeností do každodenního života. Roku 1976 se ve své knížce "Fakta života" věnuje životu před narozením, porodu a dramatu přetětí pupeční

Kontext IV - 3, 1988

šňury. Nachází paralely mezi životem zygoty, embrya a plodu, vztahy k pupečníku, placentě a plodovým obalům, a některými životními situacemi a osudy. Nachází izomorfismy mezi myty, bájemi a archetypy a mezi životní cestou vajíčka a zárodku. Hovoří o tubálních, chorionických, blastulárních atd. fantaziích, o lásce k placentě, chorionickém strachu. Zabývá se syndromem komprese při porodu a osudem pupeční šňury. Uvádí klinické psychopatologické paralely a také terapeutickou techniku "birthing", či "natální terapii" ELIZABETH FEHRové. V této souvislosti je vhodné uvést dále zvl. aqua-energetiku PAULa BINDRIMA /1967/, která se vyvinula z nudistických maratónů po zjištění, že oblečení není na závadu. Podstatou workshopů je řízené dýchání v bazénu, které vede k pocitům jednoty se sebou a životem a pocitům lásky a blaha, které mají být ekvivalentem stavu před narozením. Za primární trauma je považováno předčasné přetětí pupečníku, tzv. perinatální trauma. Separace vede k úzkosti ze života a smrti. Primárními emocemi postnatálními jsou proto strach, hněv a smutek. Ego je složeno z obran a her, hránych s Druhými. To vede k vytvoření "tělesného pancíře", vyjádřeného též svalovým tonem a posturalitou /podobně jako u W. REICHA a A. LOWENA/. LOWEN rozvinul v letech 1958-75 na těchto principech bioenergetiku, jež má vést k nové psycho-strukturální rovnováze. BARRY GREEN zde hovoří o celé psychologii zrození.

"Rebirthing" - holistická léčitelská metoda založená LEONARDem ORRem /1976/ vychází z jednoduchého rytmu dechu /oproti hyperventilaci v bioenergetice/ s pauzami mezi inspirací a exspirací, od několika minut do jedné hodiny. Přitom se klientovi dostává "afirmace" a asistence od "rebirthera". Jádrem je opět navození regrese.

Kontext IV - 3, 1988

ORR, který do metody míchá i prvky jógy a fundamentalistického křesťanství ličí, jak "objevil" "intrauterinní" prostředí při dýchání ve vaně, zadržování dechu pod vodeu, či dýchání trubičkou při současné sebeanalýze. Tvrdí, že znevazažil porod. Postupně bylo "mokré znovuzrození" nahrazeno "suchým". Provádí se na tzv. "theta seminářích" a výcvik je potvrzován certifikáty. Přívrženci této metody věří, že mohou dosáhnout osobní ne-smrtelnosti. Teoreticky vycházejí z předpokladu, že esobnost je založena na systému očekávání, vtištěných v průběhu porodní zkušenosti. Průběh porodu vysvětluje i povahové rysy. K těmto technikám "znevuzrození" lze přiřadit i primární terapii ARTHURA JANOVa. Soudí, že zkušenosti se ukládají v organismu od početí. Některé z těchto zkušeností jsou traumatické. Čím ranější trauma, tím hlubší úcinek. Intrauterinní prostředí může přinášet také negativní podněty /oproti představě "primárního blaha"/. Abreakce a znovuprožití se dosahuje zvl. technikou tzv. primárního výkřiku. Konečně je třeba uvést dvě rozsáhlé práce S. GROFa, "Říše lidského nevědomí" z r. 1976 a "Za mozkem" /1985/, obě věnované transpersonální perinatální psychoterapii. Starší práce shrnuje zkušenosti a závěry, vyplývající z psycholytické a psychedelické terapie pomocí LSD. Zavádí pojem "systému kondensované zkušenosti" /COEX/ a popisuje 4 "bazální perinatální matrice":

BPM I - odpovídající intrauterinní zkušenosti před za-početím porodu, reflektující primární jednotu s matkou, tvorící "amniotický vesmír"

BPM II - odpovídající kontrakcím v uzavřeném uterinním systému, reflektující antagonismus s matkou

BPM III - odpovídající průchodu porodním kanálem, reflektující synergismus s matkou, a

Kontext IV - 3, 1988

BPM IV - odpovídající ukončení symbiotické jednoty a
utvoření nového typu vztahu,
reflektující separaci od matky.

Každé z těchto zkušenostních matric odpovídají dle autora určité psychopatologické syndromy, aktivity v příslušných erogenních zónách, asociované vzpomínky v postnatálním životě a fenomenologie v LSD intoxikacích. V knize z r. 1985 opakuje GROF tato východiska a rozpracovává dále a šířeji na implikace společenské, kulturní a historické v intencích současné transpersonální psychologie, tzv. "nového paradigmatu" a psychohistorie /LLOYD DE MAUSE/.

Vraťme se však z oblasti spekulací do současnosti. V roce 1986 uspořádal prof. PETER FEDOR-FREYBERGH ze Stockholmu Kongres perinatální psychologie a mediciny, který odráží současný stav této rychle se rozvíjející orientace. Na kongresu byl přítomen náš doc. Matějček a referoval o něm v našem odborném tisku. Vedle prací, vycházejících z výše uvedených psychoanalytických předpokladů zaznělo mnoho referátů empiricky podložených a orientovaných na ontogenezi vazby matka-dítě, resp. rodiče-dítě. Zkušenosti přesně zapadají do nového obrazu postnatálního dítěte, jak nám jej podává vývojová psychologie posledních 10 let /u nás zvl. doc. Langmeier/. Úvahy na nové úrovni byly dále umožněny takovými pracemi, jakou byla "Psychologie ženy" od HELEN DEUTSCHové ze 40. let, jejíž 2. díl je věnován psychologii mateřství. Hnutí rodinné terapie převzalo do svých základů zprvu tradiční model jedince jako "sociálně přítomného" teprve od okamžiku narození: typickým konstatováním je /viz např. Satirová 1964/, že narozením dítěte se ze dvou stávají tři, dvojice se stává trojici. Tato sociální aritmetika respektovala "nulový bod", od kterého začíná člověk pro

Kontext IV - 3, 1988

druhé existovat jako interagující, komunikující jednotka systému.

Projevy života plodu byly tradičně brány v úvahu v termínech útrobních pocitů a intrapsychických fantazií. Vedle spíše ojedinělých a nescoustavných pokusů pracovat s anticipacemi a vstřícnými vazbami budeucího rodičovského páru a také určité tendenze v britské rodinné terapii brát v úvahu Bowlbym sledované jevy - "attachment" a "bonding" - je jednou z prvních soustavných úvah na toto téma práce australské profesorky pediatrie ELEANOR WERTHEIMové ze 70. let. V řadě článků načrtla epigenetického systému matka-dítě a shrnula uceleně svou teorii v r. 1978 v práci "Vývojová geneze lidské zranitelnosti" ve sborníku ANTHONYhe a KOUPERNIKA "Dítě ve své rodině" sv. IV.

Svůj model psychosociálního vývoje opírá o práce SIBYLLE ESCALONAové, která vychází z LEWINovy topografické psychologie a dynamické vývojové psychologie. WERTHEIMová uvažuje o třech typech časového škálování: 1. situačním, krátkodobém, zachycujícím průběžné stavy organismů, 2. středním, vhodném k popisu individuální historie a 3. dlouhodobém, fylogenetickém čase, v němž se odehrává druhově specifický vývoj. Dále se opírá o obecnou teorii systémů a "piagetovskou tradici".

Situační škála zachycuje odpovědi dětí na lidské a mimo-lidské podněty. V těchto termínech lze popsat systém matka-dítě, jehož vývoj má rozeznatelné prenatální fáze.

Autorka se zabývá otázkami integrace a regulace tohoto nadindividuálního dyadického systému, jevu vzájemného "zapadnutí" /"fitting-in"/ okolo 4. postnatálního dne, regulaci kognitivních úkolů v tomto systému a přechodu k triadickému systému, zahrnujícímu otce. Odvolává se na mikrobehaviorální analýzy DANIELA STERNA, které za-

Kontext IV - 3, 1988

chycují transakční vzorce chování. Na ontogenetické škále studia uplatňuje WERTHEIMová soustavně transakční koncepty; základní jednotkou studia je "systém dítě / prostředí". V sociální dimenzi to znamená opět systém matka-dítě a postupně matka-dítě-otec jako jednotka. Tuto jednotku lze popsat jako dynamické pole, v němž se uplatňují pravidla /kyberneticky/ kontrolního systému.

Navrhovaný globální transakční model vychází z Piagetových dimenzi asimilace-akomodace a STIERLINovy dialektické modifikace "dělání-podstupování" /doing-under-going/.

"Transakční prostor" nabývá tří dimenzi:

1. interpersonální
2. zaměřenou na objekty
3. intrapersonální

/připomíná "tři zárodečné listy" embryologů/.

V závěru práce autorka aplikuje tento obecný model na problém psychické zranitelnosti v průběhu ontogenetického vývoje.

Základní prací, umožňující myšlenkovou extenzi za /"před"/ nulový bod narození, a zavzetí času rození do epigenetické kontinuity lidského života, je rozsáhlý článek LYMANa WYNNEa "Epigenese vztahových systémů: model chápání rodinného vývoje", který vyšel v časopise Family Process v září 1984 a v překladu P. Adamovského jako studijní text našeho Kontextu ve 4. čísle I. ročníku již v roce 1985.

WYNNE zdůrazňuje epigenetický princip, který je v jádru ústřední hypotézy, že vztahové procesy v rodinách a jiných trvajících interpersonálních systémech následují jeden po druhém v určité vývojové sekvenci. Za první

Kontext IV - 3, 1988

sekvenci považuje pak jevy připoutanosti a pečování, tj. komplementární citové vázanosti. A právě tyto jevy, jak dnes víme, mají své kořeny hluboko v prenatálním období koevoluce rodičovského a dětského systému jako bezprostředně /matka-dítě/ i distančně /systém matka-dítě a otec/ propojených transakčních systémů /viz právě WERTHEIMová/. Teprve naplnění této primární sekvence epigeneze dovoluje rozvoj dalších fází, t.z. /vnější/ komunikace, společné řešení problémů /společná adaptace-akomodace/, vzájemnost /řekli bychom "postnatálního typu"/ a intimitu jako určiteu kulturu vztahovosti.

WYNNE se opírá o práce JOHNa BOWLBYho z r. 1958 o povaze pouta dítěte k matce, probírá terminy "attachment" a "bonding" a zdůrazňuje, že jednosměrné modely připoutanosti a poutání musely být nahrazeny koncepty, které byly více systémové a transakční. Již BOWLBY pečlivě poštřehl, že vazebné chování se odehrává ve zpětnovazebním systému a pečování /caring/ je vůči němu komplementární. HINDE používá termín "attachment behavior system" již téměř jako teoretici rodinného systému. I když se WYNNE zastavuje právě u systému rodič-novorozenec jako nejzásadnějšího bodu, lze si již snadno představit další krok rekonstrukce biodromální kontinuity, vezmeme-li v úvahu právě zmíněný model WERTHEIMové i empirické práce a praxi perinatálních psychologů, které odezněly na již zmíneném kongresu a o nichž bude ještě pojednáno dále.

V myšlenkovém experimentu se před námi rozprostírá kontinuita života: "couváním" můžeme dojít až k okamžiku početí a za /"před"/ početí do minulých generací, v irreverzibilním směru toku času /není-li to pouhá metafora/ pak k smrti jedince, ale zároveň jeho potenciálnímu pokračování v další generaci. Tak se prenatální ekologie /pobývání v těle matky/, její sociologie a psycho-

Kontext IV - 3, 1988

legie, stává součástí ekologie života, ztrácí a naplňuje se v transgenerační perspektivě.

Druhá část sdělení je zaměřena na konkrétní pokusy o využití těchto poznatků, zejména na "Školy zrození" v Pelsku, "Projekt Rodina" ve Finsku, "Školu rodičů ve Francii" a také první nesmělé dosud pokusy u nás, včetně "Klubu budoucích rodičů" v Teplicích.

E. Bošová-P.Boš

2. Aplikace

Na II. symposiu o rodinné terapii v Teplicích v r. 1984 byl přednesen referát doc. Josefa LANGMEIERA "První chvíle rodiny", který by mohl být prelogem dnešního tématu. V závěru svého sdělení cituje autor jasnozřivá slova z KOMENSKÉHO Všeňvýchovy, která by měla být i mottem tohoto setkání: ... "Dobře se narodit, dobře žít a dobře zemřít jsou tři stěžeje lidského požehnání. Ale tak, že na první věci závisí druhá, na druhé třetí. Tedy v první řadě je třeba dbati o první... Jakmile se člověk začne tvořit, je třeba péče, aby se neznetvořil a nezvrhnul. Tedy od prvního početí, ba také už před početím, od rozhodnutí rodičů o zplození potomka až do té doby, kdy užří dítě dobře zformované a narozené, ale ještě více po narození, v dětství... Nicméně vyžaduje věc sama, aby první základy byly co nejpečlivěji položeny ve ŠKOLE ZROZENÍ. Neboť první chyby sotva se dají opravit, a je-li základ položen vadně, vše ostatní se staví pro budoucí zřízení..." Již KOMENSKÝ tedy věděl, že rodina nezačíná okamžikem narození dítěte.

U příležitosti oslav devadesátin nestora naší pediatrie prof. JOSEFA ŠVEJCARA v červnu 1987 přednesl doc. Langmeier projev o nových poznatečích v časném psychickém vývoji dítěte. Zde se již hovoří o nitroděložním životě dítěte, uvádí pozitivní zkušenosti BRISTORA, HELFERA a COYE z r. 1984 s tzv. "perinatal coaching", doporučuje zahrnout do výcviku i otce a v závěru naznačuje cestu, kterou bychom měli v nejbližší budoucnosti nastoupit i u nás. Říká: "Vedle perinatálního výcviku je však třeba položit důraz už na jakousi "školu rodičů" vedenu ... v době těhotenství matky ...". Mimo to tu máme již monografii MATEŘČKA a LANGMEIERA "Počátky našeho duševního života" z r. 1986, přinášející zcela aktuální informace o perinatální a prenatální psychologii a jejich kritické zhodnocení.

Podíváme-li se do historie praktických aplikáčních pokusů vidíme, že první programy prenatální psychologické a mentálně hygienické či preventivní psychiatrické péče vycházely opět z psychoanalytických interpretací. Tak monografie HELEN DEUTSCHové z r. 1947, jejíž druhý díl je věnován mateřství, má v této oblasti tyto kapitoly: Sociální a biologické aspekty mateřství - Mateřství, materškost a sexualita - Předběžná fáze /dospívání/ - Psychologie sexuálního aktu - Problémy početí: psychologické předpoklady těhotenství - Těhotenství - Porod - Sestinedělí a laktace: první vztahy s dítětem - Vztah matky a dítěte - Svobodné matky - Adoptivní matky - Macechy - Epilog: klimakterium.

Podrobně se zabýval praktickými stránkami psychologie těhotenství GERALD CAPIAN r. 1961 ve své monografii "Duševní zdraví v rodině a společnosti", slovensky v r. 1970.

Kontext IV - 3, 1988

V kapitole o psychologii těhotenství a vzniku vztahů mezi matkou a dítětem dává do vztahu pojem krize a těhotenství: dochází ke změně chování, nerovnováze, připomíná dospívání nebo klimakterium svou specifickou citlivostí. Má však svou vlastní strukturu: základní struktura Ega je oslabena; manželka se mění v matku, resp. matkou jednoho dítěte se mění v matku více dětí. U primipary cítivují staré představy, evokuje se vztah s vlastní matkou; těhotenství je také sociálním důkazem sexuálního života ženy. Dominují somatopsychické změny endokrinně podmíněné. Důležité jsou kulturní postoje ke graviditě v dané společnosti. Citové změny se vyznačují změnami nálad, chuti, vystupuje introverze a pasivita.

Z hlediska intrapsychické dynamiky lze sledovat změny v rovnováze mezi Ego a Id: pseudoschizofrenní projevy z oslabení Ega, vynoření zážitků z raného dětství /zvláště na konci gravidity/, evokace starých konfliktů, snění, úzkost, sebetrestající fantazie /promítané jako strach z porodu/.

Již v roce 1951 pracoval CAPLAN se skupinami budoucích matek tak, že je povzbuzoval ke spontánnímu vyprávění v rámci hodinového sezení. Poté vždy musel uklidňovat přítomné SZP !/.

Hlavním obsahem sezení byla práce s irrationálními představami, překonávání nedůvěry.

V sezeních sledoval postoje k budoucímu dítěti. Popsal 3 téma:

1. Postoj k početí a těhotenství
/ten dle CAPLANa nemá vliv na budoucí vztah k dítěti/;
2. Postoj k plodu, tj. jaké city vyvolává ?

Kontext IV - 3, 1988

Popsal "lásku k plodu", charakterizovanou personifikacemi; postoj manžela býval odlišný. Snažil se rozlišovat druhy citů vůči plodu. Odvolává se zde na DAVIDA LEVYho a jeho koncept "plného mateřského citu": jeho rozvinutí trvá déle při rozumovém postoji k plodu.

Při dokonalé personifikaci plodu je kontinuita citu k plodu a novorozenci po porodu, tj. kontinuita citů.

3. Vyprávění o představách o budoucím dítěti.

CAPLAN ve své praxi zaznamenal některé nenormální průběhy:

- neschopnost představit si dítě hned po narození
- neschopnost představit si dítě mladší než 3-9 měsíců
- strach z novorozence /strach ze sebe, že ublížím novorozenci/
- představa dítěte jako již dospělého plnítele cílů
- představa jen chlapce nebo jen dívčete
- zklamání
- zamilování se do dítěte svých představ, omámenost vlastním dítětem: nevnímá jeho podněty; láska vyhasne okolo 8. - 9. měsíce
- odmítání dítěte

Konečně se autor zabývá již v té době účinky na manžela a děti v rodině: posuzuje vliv negativních projevů těhotenství, směšnost nastávajícího otce v naší kultuře, jak se projevuje ve vtipech, reakce dětí na introverzi matky - deprivační moment, manželskou disharmonii - změny apetence, sexuální frustraci.

Zde vidíme, jak již před 40 lety, ještě před novými exaktními znalezlymi, zprostředkovanými registrační technikou, rozvinula klinická intuice psychoanalytiků praxi, ke které se vlastně vracíme tak říkajíc o jednu otočku spirály dál.

Ve světě je v současnosti celá řada programů péče o nastávající i "nastalé" rodiče. Příkladem může být dnes již klasická francouzská L' école des parents et des éducateurs, Škola rodičů a vychovatelů, založená r. 1929, ale jako volné sdružení existující vlastně již od r. 1901. V roce 1952 byla uznána za veřejně užitečnou instituci, 1971 zavedla "Interservice" telefonem, 1979 do ní proniká systémový přístup. Zajišťuje poradenství o raném a předškolním dětství, školní problematice a adolescenci, pořádá kurzy pro rodiče, využívá skupinové práce s rodiči a systémové orientace /Satirová, Minuchina, Whitakera, Lemaira a Elkaima/. V rámci svých seminářů uplatňuje cvičení, přehrávání rolí, audiovizuální pomůcky, kazuistiky. Tato organizace vydává měsíčník "Škola rodičů" /ne nepodobný našemu "Děti a my"/ a 3x ročně žurnál "Rodinná skupina".

I když je její program otevřen myšlenkám, uplatňovaným ve Francii LEBOYERem a ODENTem, nezabývá se ani v současné době ještě příliš tematikou prenatální.

Finská Mannerheimská liga pro péči o dítě, řízená TOIVO RÖNKA-em a ARVO YLPPÖ-em se vyvíjela v několika etapách:
1965-71 vycházela z obecné psychodynamické teorie,
1969-73 přibrala teorii učení
1973-77 transakční analýzu
1973-80 humanistickou psychologii a poté vyhlásila 1972-1981 "Operatio Family", zahrnující intenzívní prenatální výcvik v 7 sezeních, následovaný rodným rooming-in a katamnézami po narození dítěte v 1 a 6 měsících, 1, 2 a 3 letech. Za cíl si kladla prevenci týrání a zneužívání dětí.

1980-87 následuje fáze rodinného poradenství, experiment s výchovou rodičů a program aktivace rodičů.

Škola rodičů začíná na prenatální klinice a

Kontext IV - 3, 1988

pokračuje kontinuálně po porodu. Od gravidity k adolescenci další generace je "škola" rozdělena na 7 stupňů.

I zde, jako u francouzského modelu vidíme ještě důraz na psychoedukativní přístup ve smyslu "pedagogiky doospělých" na bázi sociálního učení, ale již s prvky systémovými /otcové/ a experienciálními /prožívání těhotenství, zrání k rodičovství/.

Model působení na budoucí matky a rodiče, vycházející z psychoanalytických pozic, představuje např. ELIZABETH NOBLEová, referující na VIII. kongresu prenatální psychologie a medicíny v Badgasteinu r. 1986 o současných názorech na prenatální vazby /bonding/, opírající se i o práce S. GROFa. V rámci edukativního modelu pracuje v tzv. "předporodních třídách" /childbirth classes/, což jsou instruktáže určené pro levou /dominantní/ hemisféru. Oproti tomu experienciální sezení umožňují ženám fyzický kontakt s plody druhých žen, naslouchání srdečním ozvám, sdílení snů, využití expresivních a projektivních prvků arteterapie a duchovních cvičení. Dle autorky zejména vizualizace, řízené fantazie a meditace podporují prenatální vazby.

Program připravuje na cestu k porodu s otevřeným koncem s užitím hluboké relaxace a hypnotického stavu, anticipací budoucnosti, představováním si průběhu porodu a vyjevení možných překážek.

Příprava k porodu ideálně začíná co nejčasněji, tj. ještě před početím. Je třeba vyhojit nevyřízené problémy z vlastního porodu každého z partnerů, i toho, co předcházelo, tj. jejich prenatálního života.

Takové semináře se konají přes víkend, začínají krátkou autobiografií každého budoucího rodiče, informace o jejich vlastním početí, těhotenství jejich matek a porodech. Probírají se příběhy vlastních porodů.

Kontext IV - 3, 1988

V experienciálních sezeních je důraz na práci s tělem, kontakt s vlastním dechem, vizualizace, masáže, uvolňovací a napínací cviky s partnerem včetně "rozvírání" až za hranici bolesti a vzdání se.

Autorka věří v "buněčné vědomí" a "vědomí gamet" včetně paměti, jak je hlásá GRAHAM FARRANT. Neodříká se ani takových metod, jako je proutkaření při výcviku senzibility.

Kvalitativně nově a našemu kontextu blíže tuto tematiku zpracovávají naši polští kolegové, což je zajisté podmíněno i poněkud jiným sociokulturním postojem k rodičovství a materštví a také osvědčenou vazbou rodinného poradenství na zdravotnické služby.

Předním propagátorem "Škol zrození" je Włodimierz FIJKOWSKI z Lódže. Ukazuje, jak od předporodní psychoprophylaxe /resp. porodní psychoanalgezie/, "praeparatio praepartialis" dospěli k "praeparatio praenatalis", škole zrození.

Předpokládá to v první fázi

- a/ znalosti o průběhu porodu z aspektu ženy
- b/ tělesná cvičení k posílení ženy během těhotenství
- c/ cvičení k porodu s nácvikem dýchání a uvolnění
- d/ péči o dítě a jeho přirozenou výživu - tak to vypadalo k r. 1977.

V následujících 3 letech přidáno:

- e/ přesvědčování rodičů o nutnosti kontaktu s dítětem /dialog během těhotenství/,
- f/ zavedení "fetální psychoterapie" /CARUSO/, zejména muzikoterapie
- g/ ukázání průběhu porodu z hlediska rodícího se dítěte /jeho prožitek srovnává s prožitkem klinické smrti!/,
- h/ omezení intervencí /intruzí/ zdravotníků na minimum

Kontext IV - 3, 1988

Škola zrození v Ledži sleduje tyto fáze:

- 1/ rozhodnutí počít dítě /plánované početí považuje za "přirozené", selhání antikoncepce za "katastrofu"/
- 2/ zahájení dialogu v prvních týdnech jeho /intrauterinního/ života
- 3/ obecný dialog v druhé polovině intrauterinního života
- 4/ přirozený porod s účastí otce
- 5/ přirozená výživa dítěte - kojení

Předběžná analýza 148 porodů s účastí otce po pečlivé přípravě páru ve Škole zrození dovoluje tyto závěry:

- 1/ Připravené a kooperující páry se snaží zklidnit deprimující vliv chování zdravotnického personálu v důsledku přetechnizování porodnictví
- 2/ Selektivní senzibilizace otců jim umožňuje vnímat krásu porodu a dítěte za dramatických okolností vstupu do nového, neznámého světa
- 3/ Umožnění rodičovským páru rodit společně, vede k objevu otcovství v první fázi života dítěte

Výcvik sezdaných dvojic ve Škole zrození v Lodži začíná na konci druhého trimestru těhotenství. V třetím trimestru plod již vykazuje schopnost přežít mimo mateřské tělo /KRUSE hovorí o samostatné vývojové fázi a užívá výrazu "dítě", nikoli "plod"/.

Autor upozorňuje, že "první pohyby" je nesprávný výraz, popírající totalitu a kontinuitu intrauterinního života. Život nového jedince počítá od početí, tj. prakticky od ovulace, tj. 38, nikoli 40 týdnů. Domnívá se, že celý lidský věk by měl být počítán od početí a ne od porození.

Kontext IV - 3, 1988

"Dialogu" s dítětem ve třetím trimestru věnoval analýzu 46 žen s manžely. 70 % z nich byly vysokoškolačky. Byly povzbuzovány, aby se vyjádřily a dostaly pouze jednu otázku: "Jaký význam má vnímatelnost pohybů dítěte pro vás, ev. i pro vašeho manžela? " Odpovědi byly doslovně registrovány, měly zřetelný integrující vliv i na vztah manželů.

TOMASZ SIODA z Poznaně publikoval v r. 1984 své poznatky o počátcích citové vazby matky a dítěte v prenatálním období. Přidržuje se dělení dle KLAUSE a KENNELLA:

I. Před těhotenstvím

- 1/ Myšlenky na budoucí dítě /v dospívání, novomanželství/
- 2/ Plánování těhotenství
- 3/ Plánování početí /rozhodnutí/

II. Během těhotenství

- 1/ Potvrzení gravidity
- 2/ Přijetí gravidity
- 3/ První pohyby plodu
- 4/ Použití ultrasonografie
- 5/ Srdce plodu na kardiotokografii
- 6/ Přijetí plodu jako samostatné lidské bytosti
- 7/ Příprava na blížící se porod

III. Porod - narození dítěte

IV. Po narození

- 1/ Spatření a uslyšení novorozence
- 2/ Dotknutí se novorozence
- 3/ První krmení - kojení
- 4/ Zabývání se novorozencem

Připomenuta je typologie matek dle ROTTMANNA /1974/:

- 1/ Ideální matka
- 2/ Chladná matka
- 3/ Ambivalentní matka
- 4/ Katastrofální matka

Kontext IV. - 3, 1988

S tímto dělením asociuji jiné koncepty matek, zejména WINNICOTTovu "obyčejnou dobrou matku" /"ordinary good-enough mother"/ a různé typy "parciálních matek"

H. S. SULLIVANA.

Z polských autorů jmenujme do třetice ZDISLAWU GOLANSKOU z Krakova se spolupracovníky WŁODIMIERZEM BORKOWSKIM, a ANDRZEJEM BACZEM. Také oni publikovali v r. 1986 své zkušenosti s ranými mateřskými neonatálními interakcemi a jejich vliv na vývoj mateřských postojů. Z maďarských autorů MARIA PAL z Budapešti studovala vědomé a nevědomé elementy ve zkušenosti těhotenství.

Jak vidno, stává se i v socialistických zemích tato tematika aktuální.

Naše koncepce výchovy k rodičovství je sice uložena školám všech stupňů, ale - slovy doc. LANGMEIERA - její realizace se ani po řadě let neprosadila. Co však dosud téměř zcela chybí, je výcvik /je-li to správné slovo/ k empatii pro mezilidské vztahy v rodině.

Určitým precendentem byl v 70. letech experimentální cyklus "Předmanželské psychohry" /E. BOŠOVÁ/, který využíval techniky skulptování V. SATIROVÉ při experienciálním tematickém modelování vztahů rodičů a dětí adolescen-ty - perspektivními rodiči. Enaktivní konfigurace představovaly rodinný systém s "přicházejícím", ještě nena-rozeným dítětem a fiktivní dialog s ním. Objevné komentáře participantů ukazovaly na zážitkovou kvalitu novosti náhledu.

Společenská potřeba vedla k realizaci dalších forem, jako je např. "Kurz k rodičovství", vyhlášený OZV MUÑZ Ostrava na podzim 1987. Jde o psychoprofylaktický kurz pro prvorodičky, zaměřený na životesprávu a pohybový

režim rodičky. Preferovaným úsekem je vytvoření dobrého vztahu matka-dítě s přípravou na kojení. V r. 1987 prošlo kurzem 450 rodiček. Bratislava ohlašuje v březnu 1988 rozhlasem "Klub mladé rodiny", který na Petržalce vede Dr. HEDWIGA LUKANOVÁ. Podchycuje dorost - budoucí rodiče a za cíl si klade prevenci rozvodů. Zpětné informace získává anketním lístkem. Nevyhýbá se ani zkoušenostem s nezájmem mladé populace, což je také důležitá vstupní informace.

V současné době zakládá SSM v Uherském Hradišti "Klub mladých maminek".

Na podzim 1987 připravila Manželská a předmanželská poradna v Teplicích ve spolupráci s úsekem RT v Dubí experimentální projekt pokoušející se v původní, opuštěné podobě zachytit třígenerační štafetu předávání výchovných postojů, v dalším úzeji se zaměřující na recentně nastávající rodiče, tj. v konkrétním výběru primigravidity v druhém a třetím, ale také prvním trimestru a jejich partnery a okrajově také jejich rodiče. Ve fázi pilotáže byl rozeslán jednoduchý dotazník do prenatálních poraden okresního města. Návratnost dotazníku, který byl zároveň přihláškou do "Klubu budoucích rodičů" /B-klubu/ byla cca 10% a většina respondentek nevyužila možnosti položení otázek na to, co by chtěly vědět o životě svého dítěte před narozením, o porodu a co by měl vědět též jejich partner, ev. rodiče.

B-klub se sešel do této chvíle 4x formou malé uzavřené skupiny s těhotnými ženami, ale v některých případech i jejich partnery a ojediněle i rodičem /matkou/. Ve volném tematickém pohovoru bylo explorováno, čím by se skupina vlastně mohla zabývat. Zároveň byla každému sezení vtištěna určitá osa, která strukturovala setkání. Vycházeli jsme z těchto tentativních předpokla-

Kontext IV - 3, 1988

dů: oproti osvětovým, informačním, poučným a výchovným akcím a také akcím podbízejícím se pod maskou třeba disku by toto měla být nepovinná, neinstitucionalizovaná experienciální tematická a interakční skupina, zaměřená na možný potenciál obohacení /ve smyslu "enrichment"/ zdravých a neproblémových budoucích rodičů o zkušenost sdílení života s dosud nenarozeným dítětem, zkušenost, která je překrytá mechanismem každodennosti. Na druhém místě pak byl úkol vyhledávat a ovlivňovat budoucí rodiče nezralé, ohrožené a rizikové s cílem primární, resp. sekundární prevence dysfunkčního rodičovství. Pro kontakt s frekventanty platily principy dobrovolnosti účasti, nehierarchické kompetence koordinátora, senzibilizace k faktu těhotenství jako koevoluce s přítomným intrauterinním dítětem, fokalizace na toto téma a na "útrobní" pocity jako manifestaci autonomního života, využití relaxačních postupů jako je AT jako prevenci stresu, nová interpretace propriocepce kontaktem s vlastním dechem a srdečním tepem spojeným s ideací zásobování budoucího dítěte kyslíkem, styk matčiny krve s krví dítěte v intermediárním objektu placenty, vnitřní autoskopie kombinující propriocepci s vizualizací, identifikace s dítětem a diferenciace od něj ve smyslu symbiozy, koexistence, koevoluce, personifikace plodu a komunikace s ním tj. vlastně "biofeedback" hlavně prostřednictvím pozornosti k "pohybům", a to nejen ženou, ale i mužem, prožití reciprocity při této komunikaci-dialogu, rozlišení fantazí a projevů dítěte, vizualizace vnitřního prostředí matky jako benigního a bezpečného světa, kontinuita identity dítěte z intrauterinního života do postnatální pojmenované existence. Úkol pro práci s rodiči budoucích rodičů byl spatřován jednak v uvolnění ev. nezralých pout, stvrzení role matky

Kontext IV - 3, 1988

nastávající matky jako důležitého identifikačního průvodce a vytvoření nové aliance mezi generacemi v zájmu rodícího se - zevně přijetím role babičky, dědečka. Tato tematická kostra je ovšem tlumočena frekventantům krok po kroku a prostým jazykem, s častými iteracemi, mikrorituály a postupy, které se blíží hypnotické indukci. Druhá část je otevřena volným asociacím a tematickému dialogu ve skupině a mezi partnery, kdy koordinátor ustupuje do pozadí.

Po prvních zkušenostech, v nesnadných podmínkách "okresu na Severu" a zatím bez odborného zázemí v místním zdravotnictví, připravujeme modifikaci formou pravidelných otevřených skupin, zahrnujících i mladé rodiče s již narozeným dítětem.

V integraci všeho, co bylo v tomto referátu uvedeno, vidíme perspektivu postupného budování "školy zrození", které se budou podílet na formování a ochraně systémového zdraví rodiny. A to, jak věříme, spolu s KOMENSKÝM, začíná hluboko v předchozích generacích, dávno před početím konkrétního jedince. Čím dřív proto začneme, tím lépe pro nás všechny.

Literatura u autorů.

III. Studijní text

" pro neplavce "

Paul WATZLAWICK : ANTOLOGIE LIDSKE KOMUNIKACE

/"An Anthology of Human Communication", Science and Behavior Books, Palo Alto 1964/

Přeložil P. Adamovský. Původní předmluva od Gregory Batesona. Po ní v originálním textu následuje poděkování autora několika nadacím a jednotlivcům. Zvláště poděkování patřilo profesoru D. Lewisovi z Oddělení komunikace Stanfordské univerzity za jeho pomoc při namouvání a nahrávání pásku, jehož byl text vlastně přepisem. Autor doporučuje dvě možné způsoby zažití látky s použitím magnetofonové nahrávky. My zde máme k dispozici pouze tištěné slovo. Překladatel pracoval i se zvukovou verzí, která mu na mnoha místech pomohla správně porozumět některým zvláště vypjatě dramatickým anebo naopak příliš monotónním pasážím v textu komunikačních výměn.

Překladatel používá všude v textu následující české zkratky:

Ot - otec

D - dcera

Mt - matka

IP - identifikovaný pacient

Mž - manžel

/tj. rodinný člen, kte-

Že - žena, manželka

rý nese nálepku psy-

S - syn

chiatrické diagnózy

T - terapeut

nebo delinkvence/

Předmluva

Vynález magnetofonu a rozmáhající se používání zvukových filmů a pozorovacích místností vybavených jednocestným zrcadlem uvedly novou objektivitu do studia

Kontext IV - 3 , 1988

lidské interakce. Navíc pokroky v komunikační teorii a v psychiatrické technice přinesly novou ženě teoretických pojmu. Tato antologie je pokusem spojit zmíněné dva pokroky dohromady. Nové teoretické pojmy jsou zatím mlhavé, takže je nezbytné použít výrazně nápadné prostředky komunikace, jestliže o nich máme diskutovat. Je nutné mít data, ke kterým můžeme odkazovat, jestliže chceme, aby nám bylo dobře rozuměno, když užíváme nové abstrakce. A naopak je nezbytné, abychom měli abstrakce jasně definované, když prozkoumáváme data.

Doufám, že mnoho dalších pracovníků v těchto oblastech snad bude následovat příklad dr. Watzlawicka tak, že zpřístupní svá data touto formou. Jen tak budeme moci zůstat nohama na zemi, a při tom s hlavami v oblacích.

G. B. /1964/

Úvod

Naším cílem je podat úvod k některým základním pojmu komunikace jako specificky vztaženým ke vzorcům interakce mezi lidskými bytostmi. Podle definice to znamená, že se budeme zabývat relativně úzkou částí mnohem větší soustavy znalostí zahrnovaných pod obecné záhlaví "lidské komunikace". Řeč a její analýza, statistická teorie komunikace, problémy redundance, sémiotika a podobné věci zůstanou mimo rámec této studie.

Bude také patrné, že naše orientace vykazuje silnou tendenci k zabývání se patologíí. Je tomu tak proto, že základní vzorce, které nás zajímají, se ukazují v ostrém světle v komunikaci narušených lidí, kdežto jsou mnohem méně postřehnutelné v bohatství a pružnosti

kemunikačních způsobů používaných v normálních kontextech. Většina příkladů je vyňata ze skutečných terapeutických sezení s páry nebo rodinami, které společně navštěvovaly Mental Research Institute palealtoské Nadace pro lékařský výzkum, řízený dr. Donem D. Jacksonem, nebo participovaly na Projektu pro studium schizofrenní komunikace, řízeném Gregory Batesonem. Několik příkladů je fiktivních a byly sehrány za účelem ilustrace typických kemunikačních vzorců, pro které nebyly pohetově k dispozici "živé" příklady.

Tato studie se vydatně opírá o pojmy vyvinuté dvěma výše zmíněnými skupinami, ale autor přebírá výlučnou odpovědnost za své interpretace a užití těchto pojmu. Účelem materiálu nemá být dokládání terapeutických intervencí příklady nebo prezentování typických sekvencí s diagnostickým významem. Zejména ze zvukové podoby je zřejmé, že mnohé z nich jsou tak bohaté a spletité, že se nedají úplně prozkoumat. Na jedné straně bude záhodno připomenout, že magnetofonová nahrávka nemůže poskytnout zcela adekvátní představu o neakustických komponentech výměny, z nichž jednou je například kinetika a jinou další neverbální výrazy, mlčky sdílené premisy účastníků, jejich osobní historie, předcházející části rozhovoru a tak podobně.

Premisy teorie

"Dokudž trápit budete duši mou,
a dotírati na mne řečmi svými?
Již na desetkrát zhaněli jste
mne, aniž se stydíte, že se
zatvrzujete proti mně"

Job XIX, 2-3

Kontext IV - 3, 1988

Studium lidské komunikace, způsobu, jímž se lidé navzájem evlivňují sdělným charakterem svého chování /by the message character of their behavior/, způsobu, kterými se utvrzuje nebo zpochybňuje, inspiruje nebo dohánějí jeden druhého k šílenství, je relativně novou vědou. Jejím ohniskem je vztah a v tomto smyslu tato věda představuje odohýlení jak od ~~manádicko-intrapychických~~, tak od socio-statistických přístupů k problémům lidského chování. Výzkum smyslového vnímání a mozku poskytl rozhodný důkaz, že lidskému vnímání jsou přístupné pouze vztahy a vzerce vztahů. Vztahy jsou látkou, ze které jsou udělány naše zážitky /experiences/. Jsou to funkce, ne separátní entity /samostatné reálné jednotky/. Reifikace vztahů, jako je třeba předpoklad, že slovo nebo pojem je "věc", kterou označuje, jsou epifenomény. Potvrzuje to i naše subjektivní zkušenost: zakoušíme existenci sebe samých a druhých primárně a bezprostředně podle vztahu /in terms of relationship/, a ne podle abstrakcí. Jak to vystihl jaderně Thomas Hora:

"Aby člověk porozuměl sám sobě, potřebuje, aby mu porozuměl druhý.

Aby mu porozuměl druhý, potřebuje porozumět tomu druhému."

Toto porozumění předpokládá komunikaci. Uvedeme nejprve tři základní premisy teorie lidské komunikace:

1. Ta první vypadá skoro triviálně ve své jednoduchosti: Člověk nemůže nekomunikovat. Představte si, že vám někdo řekne: "Dobré jitro". Můžete na tuto komunikaci reagovat mnoha způsoby. Třeba mu chcete jeho dobré jitro oplatit a můžete to udělat způsobem, který otevře, anebo zavře dveře další konverzaci; nebo dejme tomu odpovíte zamumláním; nebo se rozlobíte a vytmavíte dotyčnému, že nestojíte o jeho pozdravy.

Kontext IV - 3, 1988

Ale ať uděláte cokoli, komunikujete s ním, a i kdybyste ignorevali jeho pozdrav tím, že byste mlčeli, vaše ticho bude komunikací. Člověk nemůže nekomunikovat.

Jestliže jsem svému příteli pět let nenapsal, v podstatě jsem mu celých pět let říkal, buď jak málo o něj stojím, nebo jak jistý jsem si jeho přátelstvím.

Mlčení jako odpověď je pouze jedním z mnoha typů neverbální komunikace. Existuje také mimické mlčení. Studium komunikace musí skutečně zahrnovat celou oblast verbálních i neverbálních poselství, jinými slovy, chování v nejširším slova smyslu.

Měli bychom podtrhnout, že to zahrnuje veškeré chování, o kterém se tradičně mluví jako o psychoneurotických, psychosomatických a psychotických symptomech a jiném deviantním chování. Viděny ve svém interakčním kontextu jsou tyto symptomy nejen klinickými manifestacemi určité poruchy, nýbrž také smysluplnými komunikacemi.

2. Druhá základní premisa říká, že lidská komunikace, nebo vlastně savčí komunikace všeobecně, je mnohourovňový jev /multilevel phenomenon/ a že se komunikace stává nesmyslnou, jestliže je redukována na jednu úroveň, tj. zbavena kontextu. Dejme tomu, že přijdete pozdě na večírek a dřív, než budete představeni ostatním hostům, někdo, s kým jste se předtím nikdy nesetkal, k vám přistoupí a zeptá se: "A kdo vy jste?" Se vší pravděpodobností vám bude tato otázka připadat zarážející a asi také protivná. Vaše zmatenosť bude pramenit z vaší nejistoty ohledně toho, o čem ta otázka je /čeho se ta otázka týká/. Má tazatel na mysli vaši profesi, národnost, přesvědčení, stav nebo co? Tak i když plně rozumíte lexikálnímu významu slov, z kterých se otázka skládá, zůstává nesmyslná, protože nějaký element nezbytný pro to, abyste porozuměl,

Kontext IV - 3, 1988

chybí. Vaše rozmrzelost na druhé straně může pramenit ze skutečnosti, že můžete tuto otázku považovat za nemístný požadavek naprosto neznámého člověka, nárok na důvěrnost, která, pokud jde o vás, mezi vámi a jím neexistuje a kterou nejste ochoten mu v této chvíli přiznat.

Jsou zde tedy dvě stránky, dva aspekty komunikace: za prvé je tu její obsah /content/, její informační hodnota. Za druhé je tu aspekt, který vymezuje jak to, o čem zpráva je, tak to, jakou si její vysílatel činí představu o vztahu /relationship/ k příjemci. Tuto druhou stránku budeme nazývat metakomunikací, přičemž jsme použili řeckou předponu "meta", která znamená "o /about/". Význam výrazu metakomunikace je tedy "komunikace o komunikaci". Metakomunikace, jež je tvrzením o komunikaci, je nutně vyššího logického rádu než komunikace, ke které se vztahuje. Důležitost tohoto zvláštního vztahu spočívá v tom, že většina paradoxů, možná všechny, které se objevují v savčí komunikaci, jsou intimně spjaty s touto úrovňovou strukturou. Jako každá jiná komunikace i metakomunikace mohou být sdělovány verbálně, neverbálně, vyjádřeny chováním anebo mohou vyplývat z všeobecného nebo specifického kontextu, ve kterém interakce probíhá. Tak není nutné, aby prodavačka předesílala svou otázku: "Čím vám mohu posloužit?" definováním svého vztahu k případnému zákazníkovi tím, že by říkala: "Já jsem prodavačka a má funkce tady spočívá v tom a tom...." Obyčejně se dá očekávat, že kupující tohle ví ze situačního kontextu a omezí své požadavky na to, čím mu může tázající se posloužit, na koupi nějakého zboží. Avšak, jak postulovali Bateson a jeho spolupracovníci, je charakteristikou komunikačního problému schizofrenika, že se chová, jako by nedokázal správně odhadnout význam metakomunikaci.

Kontext IV - 3, 1988

Citujme ze studie Batesona a spol. "K teorii schizofrenie" /"Toward a Theory of Schizophrenia"/:

"Kdyby mu člověk řekl: Co byste dneska dělal rád? nebyl by schopen usoudit přesně podle kontextu nebo podle tónu hlasu nebo gesta, zda je odsuzován za to, co udělal včera, nebo jestli je to sexuální nabídka anebo prostě co to znamená."

3. To nás přivádí k třetí premise lidské komunikace: zpráva vyslaná není nutně zpráva přijatá /message sent is not necessarily message received/. Ovykle má určitý člověk vztah k druhému, přičemž předpokládá, aniž by to vyslovoval, že ten druhý sdílí jeho pohled na realitu, že je zde vlastně jen jedna realita, tj. svět jak on sám ho vidí. Jestliže partner pak přisuzuje odlišný význam zprávě nebo vyjde najevo, že vidí odlišně kontext, ve kterém jejich interakce probíhá, pak tu budou, jak to tak vypadá, pouze dvě možná vysvětlení takového faktu: úmyslné překroucení /deliberate distortion/ nebo zbláznění /craziness/. A břemena "špatnosti" nebo "choroby" se objevují přednostně ve vzájemných obviněních lidí; jakmile se komunikace začíná bortit. Tím nemocným však není něčí mozek nebo mravní zásady. Jde tu o typickou patologii interakce, a ta spočívá ve vlastní slepotě partnerů vůči skutečné sekvenci komunikace, takže každý z nich považuje své chování pouze za reakci na chování druhého, avšak je slepý k faktu, že jeho chování je také podnětem a posílením /reinforcement/. Vezměme typický příklad, v němž manžel, když je obviňován ženou za to, že se uzavírá, může se bránit tím, že označí své stažení se do sebe za pouhou obranu, která mu ještě zbývá proti jejímu popichování. Ona naopak to považuje za hrubé a zpupné pokroucení toho, co se

Kontext IV - 3, 1988

"skutečně" děje v jejich manželství, a poukazuje na to, že je to právě to jeho stahování se od ní, co ji rozběsnuje a činí kritickou vůči němu. Tento druh jakéhosi kruhového dokazování může pokračovat a ve skutečnosti také pokračuje stále ad nauseam.

Lidé začínají vypracovávat povahu svého vztahu v okamžiku, kdy se seznamují. V době, kdy se vztah vyvíjel už několik let, vytvořila se už řada pravidel, která zůstávají vně vědomí každého ze zúčastněných. Tato pravidla zajišťují stabilitu systému, v našem případě rodiny. V roce 1954 zaměřil Jackson pozornost na tento jev a přišel s termínem "rodinná homeostáza".

Souhlas a nesouhlas

Tyto základní úvahy budeme mít stále na mysli a pokročme nyní k specifičtějším typům interakce. Nejprve uvažujme o tom, co se děje, když spolu lidé jeden s druhým souhlasí nebo nesouhlasí.

Druhá premisa postuluje, že komunikace má obsahový a vztahový aspekt. Jestliže dochází k nesouhlasu, může takový nesouhlas vystat s ohledem na jeden anebo s ohledem na oba aspekty. Tam, kde je polemickým bodem samotný obsah, je poměrně snadné dojít ke shodě. Předpokládejme, že já jsem přesvědčen, že velryba je ryba, a vy víte, že je to savec. Takže je tu mezi námi nesouhlas, ale tento nesouhlas je takového druhu, že je možné ho snadno vyřídit tím, že se podíváme do encyklopédie. Jestliže k vám nechovám zlé pocity za to, že se ukázalo, že víte ze zoologie víc než já, pak se nesouhlas omezí jen na obsahový aspekt naší komunikace a záležitost bude definitivně vyřešena. Ale zkušenosť ukazuje, že tak tomu bývá zřídka. Téměř vždycky nesouhlas také naruší sféru našeho vztahu. Jinak řečeno, když nebo kdykoli se ukáže, že se mylím, mohu se cítit podřadný /inferior/

Kontext IV - 3, 1988

a pokusit se být "naheře" /"one up"/ nad vámi při další příležitosti, aby se rozdíl mezi námi nestal příliš velkým, nebo mohu přijmout vaši nadřazenost a dokonce se z ní těšit a můj respekt vůči vám může vznikat pokaždé, kdy shledám, že vaše znalosti předčí moje.

Sebepotvrzování a zpochybňování ze strany druhého
/Confirmation and Disconfirmation of Self by the Other/

Vidíme tedy, že existují dva zásadně odlišné vzorce vztahu, jeden zdůrazňující rovnost /equality/ a druhý rozdílnost /difference/. Tyto vzorce se nesmějí směšovat s prostými vzorcí souhlasu a nesouhlasu ve věci nějakého neosobního sporného bodu, který si lze ve většině případů objektivně zkontrolovat. Budeme vidět, že tam, kde jsou lidé nadměrně zaujati udržováním rovnosti nebo rozdílnosti ve svých vzájemných vztazích, může to zastínit téměř veškerý zájem o důslednost, objektivitu, logiku a spravedlivost. Podrážděné manželské vztahy, politika a mezinárodní vztahy všechny nabízejí do očí bijící příklady klimatu iracionality, která bují, jakmile vztahové boje začnou zastiňovat faktický obsah komunikace. Nesouhlas stran vztahu - jinak řečeno nesouhlas ohledně způsobu, jak se lidé navzájem vidí - je tak těžké řešit, poněvadž teze odpárců jsou mimo objektivní verifikaci. Navíc tyto teze se obvykle sotva dají vysvětlit odvoláním se na ověřitelné obsahy v tvrzeních, jako by měly vliv na vztah. Podle toho, a když jen lehce přeženeme to, co se hojně a často děje v takových vztahových bojích, lze si představit, že by jeden z obou svářících se ve sporu o velrybu mohl vylovit takovýto požadavek vůči druhému: "Měl bys mě respektovat, protože velryby jsou savci..." Ale nesou-

Kontext IV - 3 , 1988

hlas týkající se vztahu je také velmi bolestný proto, že v podstatě neguje naléhavý požadavek /plea/ dle tyčného člověka, jenž chce být viděn druhým takovým způsobem, jak se vidí on sám. V tomto typu kontraverze tedy nejdé ani tak moc o nesouhlas, jako spíš o vlastní zpochybňení ze strany významného druhého člověka a vice versa. Nezapomínejte, že druhý je v posledku nepostradatelný, poněvadž "aby porozuměl sám sobě, člověk potřebuje, aby mu porozuměl někdo druhý. A aby mu porozuměl druhý, potřebuje porozumět druhému."

Symetrické a komplementární vztahy

Podívejme se teď blíže na dva vzorce vztahu, o nichž jsme se už zmínili. Viděli jsme, že v prvním vzorci důraz spočívá na snaze ustavit a udržet rovnost. Říká se mu tudíž symetrický. Druhý vzorec je založen na přijetí rozdílnosti a potěšení z ní. Hovoří se o něm jako o komplementárním. Uvedené pojmy rovnosti a rozdílnosti je nyní třeba podrobněji vymezit.

V kontextu symetrického vztahu výraz rovnost poukazuje na fakt, že si partneři vyměňují tentýž druh chování, jinými slovy zádají rovnost prostřednictvím obsahového rázu /they demand equality through the message character/ svého chování. V této souvislosti je úplně vedlejší, co právě dělají; o co jde, je to, že jaký vztah má A k B, takový má vztah B k A. Jestliže A nabízí, že bude dávat, B také nabízí, že bude dávat; jestliže A chce přijímat, B také chce přijímat. Jestliže jeden zaújímá pozici síly, pak druhý také, a jestliže jeden uplatňuje nárok na bezmocnost, pak totéž dělá druhý. Pozitivní stránka symetrického vztahu spočívá v tom, že skýtá vzájemný respekt, důvěru a spontánnost. V optimálním případě

symetrie každý z obou partnerů se cítí být volný sám sebou a ví, že bude přijímán a respektován druhým. Tak jsou si oba rovni ve vzájemném respektu, a to i když se respekt očividně týká jejich nepopiratelné rozdílnosti, v níž jsou samostatními jedinci se svými vlastními právy.

V symetrickém vztahu ovšem tkví některá nebezpečí. Symetrická interakce nemá vždycky kvalitu soutěživosti. Může snadno degenerovat do přehnaného zájmu o vlastní práva a partnerovy povinnosti. Následný boj eskaluje a nabývá na výstřednosti, která bývá někdy tak zretečelná v manželském boji, závodech ve zbrojení a podobně. Jiná typická patologie symetrických vztahů je velmi podobná tomu, jak si počínají prasata v Orwellově novele "Zvířecí farma", když upravují zvířecí ústavu tak, aby tam stálo: "Všechna zvířata jsou si rovná - ale některá jsou si rovnější než jiná ...."

V komplementárním vztahu si naopak lidé vyměňují chování, které spolu /chování jednoho a chování druhého/ vytváří tentýž gestalt jako den a noc, vnitřek a vnějšek, hora a údolí atd. Znamená to tedy, že v komplementárním vztahu chování B dopředu předpekládá chování A, přičemž současně poskytuje důvod a cíl pro chování A a vice versa. Nejjednodušším případem komplementárního vztahu je vztah mezi matkou a jejím děckem. Tady matka jasně pečeje a o dítě je pečováno. Jak můžeme vidět, oba partneři v takovém vztahu zaujmají pozice, které se navzájem doplňují, a z toho pochází výraz "komplementární". V dřívějších publikacích obou výzkumných skupin, které jsme uváděli na začátku, byly tyto pozice různě označovány jako primární, nadřazená nebo "one-up" na jedné straně a sekundární, podřazená nebo "one-down" na straně druhé. Na těchto výrazech není nic závadného, pokud jim nejsou připisovány morální důsledky jako například správný a špatný, dobrý a zlý. Tady je budeme používat podle našeho chápání, jak jsme se je pokusili objasnit:

Kontext IV - 3, 1988

primární, superiorní nebo "one-up" poukazuje na pozici onoho partnera v komplementárním vztahu, který definuje povahu tohoto vztahu, kdežto sekundární, inferiorní nebo "one-down" poukazuje na druhého partnera, který akceptuje tuto definici, souhlasí s ní a řídí se podle ní.

Jak je patrné, nemá to co dělat s osobní individuální silou nebo slabostí partnerů samých o sobě. Ve skutečnosti může být slabost jednoho partnera docela dobře právě tím elementem, jímž on definuje vztah jako vztah, ve kterém ho má ten druhý chránit.

Není těžké představit si nepatologické komplementární vztahy. Kromě vztahu matky a dítěte by se daly uvést: doktor a pacient, učitel a žák, mnoho oblastí manželského vztahu /včetně radosti ze sexuální rozdílnosti/ atd. Pokud jde o patologii komplementarity, zmínili bychom se hlavně o nebezpečné tendenci ke stálému zvětšování rigidity, jež ve stále se více stupňující míře partnery frustruje a kterou popsal Scheflen jako "příšernou dvouhru" /"gruesome twosome"/ a od Lainga ji známe pod označením "koluze" /collusion = tajná dohoda za nekalým cílem/. Z toho, co jsme vyličili, vychází prostý fakt, že nemůže být žádný dávající bez přijímajícího, žádný milující bez milovaného, žádná matka bez dítěte. Pro komplementární vztah tedy zásadně platí, že oba partneři neustále naplňují své vzájemné funkce a byli /a jsou/ jeden druhým vzájemně potvrzování a potvrzení /confirmed/, anebo vztah skončí a každý z obou se bude cítit tím druhým neschvalován a nepotvrzen.

Tato vzájemná závislost lidí v komplementárních vztazích byla mistrovsky vypodobněna Genetem v jeho hře "The Balcony". Soudce zde vysvětluje dívce, která musí být zlodějem: "Musíš být vzorný zloděj, jestli já mám být vzorný soudce. Kdybys byla falešná zlodějka, ze mě

Kontext IV - 3, 1988

bude falešný soudce. Je to jasné?"

A ke katovi: "..... bez vás bych nebyl nic..."

A zase ke zlodějce: "... a bez tebe taky, mé dítě. Vy jste mé dva dokonalé doplnky. Š, jaké báječné trio tvoríme!"

Zamyslíme-li se nad tím, je jasné, že ve stálém, zdravém vztahu musí být i symetrické, i komplementární vzorce a že ty se musí v čase střídat a také podle oblastí kompetence. Navíc tato přepnutí z jednoho vzorce do druhého slouží obnovování stability, pokud stabilizující vlastnosti tkví v každém z obou vzorců hrozí, že se zhroutí, a hrozí splašený úpík. Přepnutí ze symetrie do komplementarity a opačně jsou tedy srovnatelná se změnami v krokových funkcích /parametrické změny/ v kybernetice, které mají za cíl vyhnout se splašeným únikům /runways/ v systému. Viděli jsme, že v symetrickém vztahu únik rezultuje do eskalujícího vzorce frustrující soupeřivosti, která se stále stupňuje, kdežto v komplementárním vztahu únik vede k stupňující se rigiditě a podrážděnosti. Co to může konkrétně znamenat, dobře ilustruje následující příklad, který není interakční, nýbrž jde vlastně o záznam takového úniku z první ruky. Je vyňat ze závěrečného terapeutického sezení, ve kterém jedna žena obhlíží jakousi odrůdu komplementárního vztahu, který si ona a její muž za léta vypracovali - přičemž ona vystupuje jako ta výkonná, zdatná, silná, a on jako ten slabý, ochraňovaný partner - a tato žena také ličí, jak se jejich komunikace nakonec zhroutila. Její závěrečná poznámka: "Někdo se zlomil, žádnej div," poukazuje na fakt, že jedno z jejich dětí bylo po určité době emočně narušeno, což pak přivedlo celou rodinu do terapie.

Kontext IV - 3, 1988

Že: ... a existuje tolik způsobů, který jsem ... prostě jsem nebyla ženská, protože jsem si myslela, dobré, on chce, abych byla schopná - chápete - a, chm, já nevím, proč sem to cejtila tak ... huh ... vždycky jsem se cejtila tak špatná, protože jsem si o sobě nikdy nemyslela, že jsem hezká, když jsem byla mladá, když sem ... no, nebyla sem mu ... Já měla strašný dospívání ... STRAŠNÝ. A - eh - myslím, že ono se to na vás přilepí, protože jsem se bála jednat žensky, /T:mhm/ víte ... tak ... hm ... Zmínila jsem se o některejch věcech Dickovi, víte, povídám, eh, podívej se, koho si tvá sestra vzala ... a podívej, koho si vzal Gerdon, a jaký trápení mají, a Harvey, povídám: heleď... myslíš, že to byla všecko jenom taková náhoda, že s náhodou natrefil na takovou skvost, jako jsem já, jsem mu řekla ... no tak se koukní na to, s čím ses voženil, jak se ti to mohlo stát, že sis vzal mě? /imituje manžela/ Šíleně jsem tě miloval, to proto jsem si tě vzal, víš a, ách, je to úžasné, že si dovedeme povídat .... víte, to je právě to, že jsme to všecko žehlili a povídali jsme si a, eh, von ... říkal, huh, řek': ty sis mě vzala, protože byla tak schopná - já na sebe navlíkla tu roli velevýkonné ženy, pro kterou si mě vzal a řekla jsem mu: tys nechtěl ženskou, která bude fňukat nebo ... huh, ženu, kterou bys musel ovládat ... víte, řekla jsem ... jak /T: mhm/ bys moh vědět, jak ovládat ženu? - Vy nevíte .... pokaždý kdy jsem uronila slzičku, málem vyletěl z kůže - vždycky když jsem, heh, měla křeče, když jsem je občas měla, tak dostal záchvat, víte a, heh, von nevěděl nic lepšího. Já, huh, já nevím ... myslím, že ty se vlastně vztekáš

na věci, který nevíš /T: mhmm/ nebo kterým nerozumíš ... tak, né vzal si mě, protože mě milovala /sic - v originále : I loved me/ a, né, ale moh poznat, v čem možná mám pravdu ... ale, heh, a pak jak 'sem říkala, jsem si myslela, že 'sme ... povedlo se to, a teď vidím tak jasně, hernajs ... my 'sme nikdy nedělali nic jiného, než že 'sme seděli doma a ... no, neříkám: nikdy, víte, myslím, nic není nikdy ... ale. huh ... jednou za čas jsme šli na celodenní vejlet /v originále je: picnic/ a to já jsem NENÁVIDĚLA ... ale, huh, no, žádnej div, že něco ... někomu někdo se sesypal /T : mhmm/, hm, tomu se nemůže nikdo divit.

Následující příklad ukazuje, jak začíná únik v symetrickém vztahu, ale zastaven manželovým náhlým přechodem /přepnutím = switch/ do komplementarity.

Že : Já si nemyslím, že - bych kdy měla sílu se roz-rozvést s Geraldem. Já ho miluju, moc ho miluju - ale taky mu toho hodně zazlívám, dost věcí, hlavně - myslím si -, že mě nechal na holičkách, když mi bylo dobře a byla jsem tak zdravá tak dlouho,- takže když jsem byla po úraze a kolikrát jsem slyšela, co jsem pro něj za břemeno - že, huh - /pauza/ ...

Mž : Myslím ...

Že : ... něco ...

Mž : ... že jseš přecitlivělá. To nebylo tak, že jsem ...

Že : /překrývání/ ... Geralde, chvíličku ...

Mž : ...jí pořád říkal, že je břemeno.- Nikdy jsem jí neřek', že je břemeno ...

Že : /překrývání/ Já dělám souhrn, Geralde ...

Mž : To je, to je tvůj souhrn ...

Že : Souhlasím ...

Mž : ... ale podle mě já jsem ti nikdy neřek', že, ty prostě ...

Že : /překrývání/ nehádej se, nebudem se hádat ...

Mž : ..se ale řídíš pocitem, kterej máš z něčeho, něčeho,

Kontext IV - 3, 1988

co jsem řek' ...

Že: /překrývání/ Geralde!

Mž: ... já jsem řek', že to je moc zlý, že se to muse-
lo stát ...

Že: /překrývá se/ Geralde!

Mž: ... bylo to moc zlý, že se to stalo ...

Že: /překrývání/ Můžu to dokončit?

Mž: Prosím.

/Pauza/

Že: Tohle ale ve mně vyvolalo jiný - pocit. Ale to ne-
znamená, že ho miluju nějak o to méně, protože ať
už to bylo tak nebo tak ...

Typický konflikt stran povahy vztahu vyvsta-
ne, když se jeden partner pokouší definovat ho jako sy-
metrický, a druhý jako komplementární. Tento eskalující
vzorec lze dobře sledovat v následující výměně mezi mat-
kou a její 21-letou dcerou. Matka vidí vztah jako kom-
plementární tak, že ona je v nadřazené a dívka v přijí-
mající pozici; dcera se pracně snaží definovat vztah
jako symetrický, tedy vztah mezi sobě rovnými. Obě lží
houževnatě každá na své vlastní definici a vypadá to
tak, že každá z obou je přesvědčena, že kdyby akceptova-
la pohled té druhé, tak by bez ohledu na to, oč jde, se
to rovnalo naprosté porážce. Doufáme, že tato výměna po-
slouží také jako ilustrace k tomu, co míníme pojmem
"zpochybňení ze strany druhého" /"disconfirmation of self
by the other"/. Celým tímto příkladem prolínají dva spo-
ry /pleas/; jednu při vede matka, která chce být potvrze-
na jako jedinec se svými vlastními právy. Matčina pře-
se stává zvlášť zjevnou v momentě, kdy dívka říká: "Zkou-
šej to dál, tím se celý ten vzorec znova rozjede". Jak
dcera poznamenává o chvíliku později, je to sarkastická
poznámka o matčiných sebeporážejících pokusech přimět

dceru, aby se podrobila. Ale matka si nejdřív vůbec neuvědomila tento sarkasmus a její náhlý příval radosti a naděje působil při sledování skutečně dojemně. Celá výměna také poskytuje dobrý příklad vzájemné slepoty partnerů vůči skutečné sekvenci jejich sdělování, tak jak jsme to postulovali v naší třetí základní premise teorie. Každá z obou považuje své chování pouze za reakci na chování té druhé, avšak je slepá k faktu, že také její vlastní chování je samo o sobě podnětem i posílením /zpevněním/. Příklad začíná tak, že terapeut uvede téma, které ho zajímá, a matka a dcera téma rozvíjejí.

T : Myslím, že jestli to berete jako projev starostlivého zájmu, můžete cítit i uznání, poněvadž je tady někdo, kdo má zájem.

D : To je hezký ...

T : No, já myslím, že kdyby se nám podařilo přijít na některé rozdíly mezi ...

D : ... jenže, jestli je nějaký způsob, jak by mohla -

Mt : No, poslyš, jestli každá starost z mojí strany ...

D : ... aá ...

Mt : ... se bere jako smyčka, něco takového, jako řákej provaz - v téhleté věci Klára není ochotná uznat, že láska, kterou se pro ni trápím, by mohla - /povzdech/ - mohla

D : Mami ...

Mt : ... probouzet tu starost.

D : Mami, jsem ochotná uznat, to, tohle všechno jsem už uznala. Já prostě jen říkám, že ten způsob, kterým to děláš, maří tvůj vlastní záměr.

T : To je pravda.

Mt : Neexistuje způsob, jak to můžu, Kláro, udělat, abys to ne- ...

D : Aá, mami ...

Mt : ... přijala vzpurně ...

D : Mami, kdybys neříkala kategoricky a jednoznačně 'ne, nejseš - nebo jinak' ....

Kontext IV - 3, 1988

Mt : Nedělám to, dokud nevyzkouším /D : DĚLÁŠ!/ všechny ostatní metody ...

D : No, tak, to je - zkoušej to dál, tím se celej ten vzorec znova rozjede.

Mt : Opravdu si to myslíš? Já byla zoufalá z toho, když jsem tě viděla, jak - co se stalo ...

D : Mami, to jsem řekla jízlivě - prostě jestli to budeš zkoušet znova a znova, zkoušet dál a dál, určitě se nakonec do sebe pustíme - připrav se na to. /Málem křičí/.

Mt : Je tu jedna věc, ovšem, která mě zaráží, pořád znova a znova jak celou tu záležitost pořád probíráme - to je to, že tys ještě nikdy nepřišla s tím, že bys byla ochotná ustoupit mi o milimetr.

D : Ustoupila jsem ti už z celý veliký oblasti.

Mt : Já si nemyslím, že bys mi v něčem ustoupila, protože moje - mně jde o to, že vždycky když je tady nějaká neshoda, tak ty cítíš, že se MUSÍŠ nějak utrhnout, že ...

D : ... protože já ...

Mt : ... ale počkej minutu ...

D : ... ti pořád říkám ...

Mt : Nechme toho.

D : Mami, já ti pořád říkám: kvůli tomu, jak to děláš ...

Mt : Ne ...

D : ... a když nevyhraješ jedním způsobem, tak hodláš vyhrát jiným.

Mt : To nemá nic společného s tím, jak to dělám - vždycky to jde nějak - teď mě nech dokončit tuhle větu.

D : Mami, ten způsob, jakým to děláš, ten ve mně vyvolává tu reakci, nemůžu si pomoci.

Kontext IV - 3, 1988

Mt : Teď mě nech dokončit tuhle jedinou větu. Na tom nezáleží, JAK se to snažím dělat, jakmile ty cítíš, že já s tebou nesouhlasím, co se týče toho, jak se má něco udělat, ty máš pocit, že MUSÍŠ ukázat zrovna teď a tady, že ty jseš šéf, že budeš - to je ten jediný způsob, kterým můžeš mít tu vybájenou svobodu, za kterou bojuješ, a když říkám "vybájenou", tak je to po zralé úvaze, Kláro, protože podle mě není ...

D : Pokračuj, říkej "vybájenou" ...

Mt : ... ta podle mě neexistuje. Jde o to, že ty si musíš uvědomit, že nikdo NIKDY není jen individuum bez vzájemných vztahů k druhým lidem ...

D : Já se nepřnu o vzájemné vztahy, mami ...

Mt : Ale jistě že se přeš.

D : Mami, já - právě tohle celý den studuju. Tohle je sociální věda /ukazuje na své knihy/ - nemyslíš si přece, že bu- prostě - že půjdu proti tomu všemu.

Mt : Jo, tak to právě děláš, když to ...

D : /překrývání/ /vzdechy/

Mt : ... uvádíš do všední praxe.

D : Vzdávám to, opravdu to s tebou vzdávám.

Příznačné rysy typické symetrické výměny ilustruje následující krátký výňatek, který jsme vybrali ze záznamu pořízeného při prvním setkání jedné dvojice. Odehrávalc se to za války, když on sloužil jako námořník a ona pracovala jako dobrovolnice ve vojenském klubu. Všimněte si, jak se oba vzájemně podrážejí; žena tím, jak zdůrazňuje, že jediná věc, která u ní vzbuzuje soucit, je její přítel, a on podobnou poznámkou, ve které naznačuje, že všechno, co jeho zajímá, je jídlo zadarmo. Tím oplácí diskvalifikaci sebe, kontruje diskvalifikaci druhého, a tak je znova-ustavena jakás takás symetrie.

Kontext IV - 3, 1988

T : No tak dobře, co se tu noc stalo? Zatím sedíte ...

Mž : /přerušuje/ Áá, vy máte dobrou paměť, /směje se/ jé vy ale máte dobrou paměť. Eh, myslím, že se tu noc tak moc toho nestalo, že ne? My ...

Že : Ne.

Mž : Vyprovázela jsem ji ... ji

Že : /přerušuje/ No, tvůj přítel ...

Mž : /překrývání/ Vyprovázela jsem tě na zastávku autobusu.

Že : /pokračuje/ ... z Chicaga ...

Mž : Jo

Že : /pokračuje/ ... tady byl a moc se mu stýskalo po domově, on byl velice neštastnej, tak - já jsem k němu cítila takovej soucit, tak jsem je pozvala OBA dva, aby přišli domů k mojí matce na večeři. Matka byla ráda - víte, ona to brala tak, že prokazuje svou - povinnost ...

T : Kde je váš domov, v San Francisku?

Že : V San Francisku. My jsme si vodívali domů všelijaké ty různé a spořádané ...

Mž : /přerušuje, směje se/ ... charakterý

Že : /směje se/ příslušníky branných sil. Ani v nejmenším se nezdálo, že by to matce nějak vadilo. No, huch, tvůj přítel se nedostavil, ty ses ale dostavil, na nedělní oběd.

Mž : Já se vždycky dostavoval na jídlo, co bylo zadarmo, jo.

Dvojice v následujícím příkladě si našla jiný, pohodlnější modus vivendi. Oba zde hovoří symetrickým způsobem o symetrii svého jednání při námluvách, tj. o svých bojích o rovnost. Od té doby však, jak to tak vypadá, do svého vztahu zavedli stabilizující pravidlo: každý nový prvek uvedený jedním z nich do jejich interakce musí být schválen a potvrzen partnerem - a to jde

Kontext IV - 3, 1988

až tak daleko, že v jednom momentě se manžel ptá ženy, jestli se nerozzlobil. Z toho je zřejmé, že zachování rovnosti, je jejich hlavní starostí.

T : O co se dneska pohádáte?

Mž : O všecko možný, myslím.

Že : Ne ...

Mž : Abych tak řek ... my jsme byli prostě, když to řeknu všeobecně rozdílný povahy / Že: neurčitý/ Bylo to fakt? ... My se moc nelišili. My ... něco se obyčejně namanulo.

T : Mhm.

Mž : Všecko obyčejně běželo chvílkou velice hladce, pak - bác!

Že : Taky ne nákladu nic moc vážného, pokud si pamatuju. Myslím, že to nebyly veliký neshody.

T : Ne velké problémy, ale velké boje.

Mž : Jo.

Že : Měla jsem strašnou pozahu.

T : Tak to bylo, říkáte ?

Že : Mhm.

T : Mhm. A byla jste obyčejně na tom konci, kde je ten, kdo přijímá, řekla byste to tak, nebo --- ?

Mž : Já o tom nevím. / pauza/ Já myslím, že to bylo asi vycvihnané. Já jsem trošku bezstarostnější. Já vlastně ani přesně nevím, jestli se vztekám. Vztekám se?

Že : Ano, vztekáš ...

Mž : /přerušuje/ Myslím, že se vztekám, ale určitě jsem jen tak nevzplál jako kus papíru.

Mnoho z toho, se jako interakční patologie objevuje ve společných terapeutických sezeních, má co dělat s faktom, že se tu zcela mimovědomě všechn zájem zdá se točí okolo víry, že a/ musí existovat shoda,

Kontext IV - 3, 1988

a b/ souhlas znamená, že jen jeden partner může mít pravdu, úplnou pravdu /na nadřazeném konci komplementárního vztahu/ a druhý má bezpodmínečně kapitulovat /tedy zaujmout sekundární pozici v tomto komplementárním vztahu/.

Metakomplementární vztahy

Bohužel dělení interakcí na symetrické a komplementární není tak jednoduché, jak se to může v této chvíli jevit. Uvažme například, co se děje, když žena žádá od svého pasivního manžela: "Chci, abys mě ovládal". Na povrchu to zní docela rozumně. Co však není hned jasné, to je ta okolnost, že vznesením tohoto požadavku žena nejen vytvořila past, ze které se nedá uniknout, ale současně do ní chytla sebe i svého manžela. Poněvadž manžel teď nemůže udělat nic, co ji potěší. Jestliže bude dál pasivní, bude nespokojená, protože se nechová tak, jak ona chce, aby se choval. Jestliže se ale nyní stane dominantnějším, pořád bude nespokojena, protože jenom vyhověl jejímu požadavku, a tak ji poslouchá, místo aby jí dominoval. Z hlediska toho, oč jí jde, dělá muž správnou věc ze špatných důvodů. Toto je věčně se vracející téma v patologii lidské interakce. Sdělení: "Chci, abys mě ovládal" /nebo: "Chci, abys mi dominoval"/ vytváří paradox, protože toto sdělení definuje vztah jako symetrický i komplementární zároveň. Spontánní chování /v tomto případě přirozená dominance/ předem předpokládá, že partner má svobodnou možnost iniciovat chování podle sebe a ze svých vlastních důvodů. To je možné jedině tam, kde partneři chápou navzájem jeden druhého jako sobě rovné. Ale právě z tohoto důvodu takové chování nelze vyžadovat, protože požadavek, aby se někdo choval určitým způsobem, předem předpokládá komplementaritu, kde jedna osoba určuje povahu vztahu a druhá to akceptuje.

Kontext IV - 3, 1988

Jiné formulace podobné té z našeho uvedeného příkladu jsou tyto: "Nebud tak poslušný", "Měl bys mě milovat", s především famózní požadavek: "Buď spontánní", v těch nejrozmanitějších variacích a přestrojeních. Vrátíme se k těmto důležitým paradoxům v lidské komunikaci později. Pro tučtu chvíli chceme jen poukázat na to, že ta forma paradoxu vzniká vždycky tam, kde se vyžaduje chování, které svou ryzí povahou může být jedině spontánní. Jinými slovy je zde vzorec vztahu, který se na jedné úrovni jeví jako symetrický, zatímco na vyšší úrovni je definován jako komplementární. Držíme se Halleyova návrhu a budeme o tomto vzorci hovořit jako o metakomplementárním.

/Pokračování v příštím čísle/

IV. Glosy

Petr ADAMOVSKÝ : SKUPINOVÁ A/NEBO/ RODINNÁ TERAPIE /?/

Když Jay Haley v dubnu 1978 na 4. jacksonovské konferenci přemítal o terapii, vzpomněl na to, jak si Don Jackson v roce 1957 konečně ujasnil, že psychoanalytické představy nejsou pro terapii příhodné. Nebyl to náhodný krok a jakmile ho Jackson udělal, zaujal pozici, ve které neviděl místo pro kompromis. Kolegové, včetně rodinných terapeutů, tehdy protestovali. Tento Jacksonův čin měl také za následek problémy v jeho profesionální kariéře.

Ve svém přemítání Haley rozlišuje tři stadia v teorii terapie. V prvním stadiu, které skončilo kolem roku 1957, se předpokládalo, že symptomy určitého člověka se týkají jen toho člověka a změní se tím, že s ním budeme hovořit o jeho pocitech a myšlenkách.

Druhé stadium trvalo od konce 50. do 70. let a terapeuti se v něm začali soustředovat na to, jak měnit způsoby, kterými člověk komunikuje s druhými lidmi /v rámci komunikační teorie nebo v rámci teorie učení s její behaviorální terapií/.

Ve třetím stadiu, od 70. let, se ohnisko terapie posunulo na problémy týkající se měnění organizačních struktur. Začlo se předpoklady, že když se patřičně změní hierarchie organizace, změní se i myšlenky, pocty i způsoby komunikace.

Nutnost posunout se ze stadia do stadia znamenala pro terapeuty obtíže a někteří zůstali v tom kterém stadiu. Vzdát se myšlenek psychologie individuální znamenalo pro terapeuty vzdát se jazyka různých škol, který může být cenný pro výzkum nebo při filozofickém bádání, ale je handicapem, když člověk vypracovává teorii terapie založenou na nejmenší jednotce, která najednou zahrnuje dva lidi.

Kontext IV - 3, 1988

Posunem do druhého stadia byla zasažena i skupinová terapie. A zase to byl Jackson, kdo zaujal jasné stanovisko ohledně terapie v umělých skupinách. Haley vzpomíná na setkání, které svolali skupinoví terapeuti, kteří se chtěli podívat, jestli by se nemohli sblížit s rodinnými terapeuty. Jackson tehdy řekl, že neexistuje žádná podobnost mezi rodinnou terapií a terapií v umělých skupinách, díky podstatným rozdílům v definicích změny.

Cílem v rodinné terapii je změnit způsoby, jimiž se lidé v pokračujících životních vztazích k sobě navzájem chovají, zatímco cílem skupinové terapie je změnit jedince. Podle Jacksona skupinová terapie nevytvorila samostatnou novou teorii skupinového procesu nebo teorii změny, její teorie vychází z dynamiky individuální terapie a nepřekračuje ji. Don Jackson také vypracoval teorii rodinné homeostázy, která nyní již byla překonána.

Vráťme se k pramenům rozporu mezi skupinovou a rodinnou terapií. Jsme zde v jiném čase, v roce 1988 a na jiném místě. Podívejme se, zda na základě vlastních zkušeností neuvidíme nyní nějakou podobnost mezi oběma terapiemi, a jestliže ne, zda lze oba pohledy nějak synergicky propojit.

Vyjděme z představy dvou lidí, kteří jsou v terénu a každý z nich má jinou mapu. Pak je tam třetí člověk, někdo v krizi, s určitým problémem. Jak ho mohou ti dva vést k cíli? Jak mají tento cíl, každý ve své mapě, vyznačený? Jaké cesty tam mají zakresleny? Jak se třeba ty cesty kříží, kde a jak si mohou vedeného "předávat", aby ho střídavě vedli? Jsou tu úseky, kde je jejich cesta společná? Kam může jeden a kudý druhý? Atd ....

/P.A., psychiatr. odd., PIO - Severní Terasa, KNsP
Ústí n. L./

Kontext IV - 3, 1988

Zdeněk RIEGER: "ANO, ALE .... "

/K těmto nesouvislým úvahám mě podnítili kolegové ze Západoslovenského kraje - věnuji jim je/

Nedávno jsem se vrátil ze semináře matrimonilogů, jehož součástí bylo i hledání odpovědi na otázku: "Párová - nebo rodinná terapie v Manželské a předmanželské poradně /dále MPP/ ?" Když jsme se rozdělovali na skupinu, preferující v MPP párovou terapii - a na skupinu pro rodinnou terapii /dále RT/, dávala většina přítomných přednost terapii párové. Většina zúčastněných manželských terapeutů by dokonce odmítla navštívit /v současných podmínkách/ MPP spolu se svými dětmi. Výsledkem hledání, které se protáhlo do pozdního večera - a nezapomněli jsme při něm ani na otázku P. Watzlawicka, existuje-li vůbec nějaká jiná, než RT - byl vlastně kompromis: v MPP by měla probíhat především terapie párová - a v indikovaném případě navazující terapie rodinná /tj. konzultace, již se účastní všichni členové rodiny, tj. minimálně rodiče a děti/. Tedy: do MPP patří i terapeut, schopný uvažovat a působit na úrovni RT. A ještě: to by se mělo odrazit i v přípravě manželských terapeutů /např. pro práci s dětmi!/ a v organizační struktuře tzv. "poradenství" ....

Ten kompromis se mi celkem líbí. Párovou terapii znám ze své praxe manželského terapeuta a vím, že může být často velmi účinná /zvláště když uvažujeme z hlediska strategického interakčně systémového přístupu/. Občas pracuji samozřejmě i s celými rodinami - a dokoncے jsem měl se svojí vlastní celou rodinou příležitost si prožít v rámci jednoho experimentu, čím může jedna z technik RT /"rodinné líčení"/ obohatit i rodinu, která se nenachází v problémové situaci. Na vlastní kůži jsem

Kontext IV - 3, 1988

si tedy ověřil, že takový přístup je přínosný i pro rodinu bez "identifikovaného pacienta" /či problému/ - a že může být nezastupitelný párovou terapií, protože spoluúčast dětí otevří další dimenze pro reflexi sebe, partnera, dítěte, všech členů rodiny a jejího světa ....

Ano, ale .... /Berne by měl radost!/
Když už bychom se tedy konečně dohodli, že RT ano a že RT v MPP také ano : v jakém případě je v MPP indikovaná právě RT a v jakém terapie párová? A je práce s celou rodinou vždy RT - a když není: co je to tedy? To jsou otázky, na které bychom měli nyní hledat odpověď. Nechme zatím stranou stále se objevující otázku, zda máme RT vůbec dělat, když pro ni nejsme vycvičeni /vždyť i ten S. Freud musel - a odpustili mu to! - začínat bez výcviku, který je v psychoanalýze, kterou mám rád, až roztomile vážný a náročný/. Prostě přistupme na to, že jsme již udělali první cílevědomý krůček k práci s celou rodinou - a že je proto třeba konkrétně začít, abychom měli možnost konkrétně řešit to, nač se ptáme. Vždyť co se týče teoretických materiálů o RT máme díky sekci pro RT a Kontextu dost příležitostí ke studiu a úvahám /ač syntetizující práce u nás dosud chybí/. Jde tedy nyní o to, abychom si ono "ale", které ční za "ano", nepěstovali jako další zástěrku naší nejistoty, nechuti, případně úhybných manévrů /což je asi přesnější pojem, než pojem "hra"/ - a abychom už konečně začali prakticky RT využívat.

Takže ...

Zatím jsem ve své práci pracoval s celými rodinami, abych

1. přispěl k ujasnění situace rodičů a dětí v případě, že rodiče neadekvátně získávají děti na své

Kontext IV - 3, 1988

stranu a manipuluje v konfliktní situaci proti rodiči druhému,

2. umožnil ve specificky indikovaných případech rodině reflektovat styl "vyjádřených emocí", vyvolávajících v rodině tenzi a

3. přispěl k řešení dalších specifických problémů /komplikované vztahy rodičů a dospívajících dětí, opanovaný útěk ze školy, porozvodové kontakty s vlastním otcem, soužití dítěte s nevlastním otcem/.

Dovolte mi uvést stručně tři příklady práce s celou rodinou v MPP.

A/ Společensky dobře situovaný otec v rozvodovém řízení se rozhodl získat u soudu své děti /syn 10, dcera 6 let/ do své péče. Matka byla proti. Protože se obávala, že soud dá přednost jejímu muži, začala se bránit manipulacemi s dětmi, takže nakonec došlo k prudké eskalaci konfliktu mezi ní a manželem. Děti byly orientačně psychologicky vyšetřeny - ukázalo se, že preferují matku. To ovšem otec nebyl ochoten akceptovat. Usoudili jsme proto, že jen setkání celé rodiny může přispět k tomu, aby si otec ujasnil možné důsledky svého postoje. V průběhu tohoto setkání jsme si - řečeno velmi zjednodušeň - "hráli na královskou rodinu". Stačila jedna konzultace s celou rodinou, aby si otec naplně prožil, co děti vlastně chtějí - a že jasně preferují matku. Ustoupil proto od svého rozhodnutí. Došlo ke zklidnění a ujasnění ve vztahu rodičů a rozvod pak proběhl v klidu. Také děti se samozřejmě cítily lépe - a to nejen proto, že rozhodnutí, k němuž byly manipulovány rodiči, udělal za ně terapeut ...

B/ Matka šestnáctileté dcery /jiné děti neměla/ se dostávala s dcerou do stále prudších konfliktů. Nakonec to negativně zapůsobilo i na její manželství - obrátila se

Kontext IV - 3, 1988

proto na MPP. Bylo rozhodnuto pozvat celou rodinu. První setkání celé rodiny /stavba z kostek/ mělo především diagnostický význam. Ukázalo se, že dcera postupně získala otcovu přízeň /z řady různých příčin/ a dostává se s ním do tajné koalice proti matce. Vytvořil se tak vlastně již klasický model dysfunkční triády. V souladu s Minuchinovým strukturálním pojetím rodiny byla další tři setkání s celou rodinou /přesuny v prostoru, práce s barevnými polštáři, hledání "těžiště rodiny", "rodičovské sdružení"/ zacílena k obnovení a posílení subsystému rodičů, k ujasnění hranic mezi rodiči a dcerou a vztahu každého rodiče a dcery. Reflexe situace přispěla k uvolnění vztahu mezi matkou a dcerou. Více setkání celé rodiny pak už nebylo třeba - bylo možné pokračovat již formou terapie párové.

C/ Žena, ukřivděná mimomanželským vztahem manžela, se rozhodla "pomstít" rozvodem. Manžel ukončil mimomanželský vztah, protože nechtěl rozbít rodinu /dcera 9, syn 5 let/, svůj mimomanželský vztah /se sousedkou/ nepovažoval ostatně za vážný. Cílem ponížená a důvěru ztratívší manželka /navíc ta sousedka, kterou "vždycky nesnášela"/ už nechtěla ustoupit. Nejenomže krozbohou rozvodem získala konečně zbraň proti manželovi /a sousedce/, ale pokračovala vlastně i ve svém "životním scénáři", v němž má vepsáno, že musí "dokončit" své každé - i sebenerozumější - rozhodnutí. Zvláště vůči mužům. Vlastně jí již nic jiného nezbývalo, než se rozvést. Potřebovala argument, který by ze změny jejího rozhodnutí sejmula velmi nepříjemný pocit "životní prohry". Protože podle terapeutky této rodiny rozvod nebyl indikován - a chystal se již 2. rozvodové stání, při němž mohlo dojít ke zhoršení situace - dohodli jsme se o spolupráci a pozvali si

Kontext IV - 3, 1988

celou rodinu /a to vlastně víceméně i ze zoufalství, protože žena nebyla ochotna přistoupit ani na ty nejrozumnější návrhy v rámci dyadických a individuálních konzultací/. Při setkání celé rodiny jsme si "hráli" na příchod dětí a rodičů domů, na mytí rukou a na mámu a tátu v kuchyni - se vším, co s tím souvisí. V průběhu konzultace běhal mráz po zádech i terapeutům, protože děti v závěru zcela spontánně posadily rodiče mezi sebe a přitiskly je k sobě ... Ženě, velmi překvapené, jak děti vnímají otce a jak obě dobře spolupracují, jsme pak doporučili rozvod "jednoznačně stáhnout" /takhle jednoznačná doporučení jsou řídká/. Šla - a rozvod skutečně stáhla. Měla pro to argument, který byl silnější, než její "scénář", ačkoliv vlastně...

Tak to jsou příklady /záměrně vybírám ty, které byly vyřešeny/, kdy jsme se v MPP rozhodli pro setkání celé rodiny při řešení identifikovaného problému. A já se znova ptám: patří tato setkání do oblasti RT ? U případu šestnáctileté dcery snad ano. Ale co ty dva ostatní příklady /možná typičtější pro MPP/ ? Není to - brrr - dokonce trochu i zneužití účasti celé rodiny ke splnění cíle terapie? Co etika RT ? Co zneužití "moci rodiny" při ochraně jejích členů ? Co ... ale! Ale vždyť to pomohlo ke zklidnění hrozivé situace! Jistě - je však možné považovat za RT jen jednu konzultaci /třeba i "systémovou" či přesněji "systemickou"/ ? Vím, kruci, že i jedna jediná konzultace může léčit, ale .....

A dál: co problémy, které vedly k pozvání celé rodiny ? Vlastně byly zároveň i problémem terapeuta, jehož vlastní působení v rámci párové či individuální terapie klienti prostě neakceptovali - proto musely "nastoupit" děti!?!?!? Zase "brrr"! Jedná se vžebec o

Kontext IV - 3, 1988

problémy, spadající do oblasti psychoterapie v užším smyslu? Neměla by se RT vrátit k těm problémům, při jejichž řešení vznikala? A je možné v MPP léčit i něco jiného? Ze své zkušenosti vím, že ano, ale ....

Ano, ale ... /Teď už by ani usměvavý Berne neměl radost/. Vráťme se tedy k tomu, proč tady takhle nesouvisle uvažuji. Je to jen a jen proto, že přecházím od otázky "zda vůbec RT v MPP" k otázkám "kdy a jak dělat RT v MPP" a "kdy je konzultaci s celou rodinou možné považovat za RT a kdy ne - a co je to tedy pak" ? Nastíněné tři příklady ze zatím nebohaté zkušenosti, jak doufám naznačují, že účast celé rodiny může přispět k řešení některých problémů. Teď jde o to, abychom pro potřeby MPP /jejíž dle mého názoru nevhodný název zatím tolerujme/ dokázali tyto problémy jasně popsat a diferencovat, abychom mohli definovat hranici, kdy je v MPP indikována terapie párová /a to i interakčně-systémová/ a kdy terapie rodinná /tj., jak znova zdůrazňuji, terapie za účasti celé rodiny/. Víme přeci, že okruh indikací pro RT má tendenci se rozšiřovat. Už proto je nutné zajistit, aby účast dětí na konzultaci v MPP byla skutečně přiměřená. A to nejen z důvodů etických ... Ale i proto, že jakmile si jasníme tuto otázkou, můžeme přejít postupně dál: např. k otázce metod a technik RT ....

Pojďme se tedy pokusit o stanovení takových hranic indikací a kontraindikací pro aplikaci RT v MPP a vůbec v našich podmírkách /slovy: v našich podmírkách/. A - proloha! - neutíkejme znova tam, odkud můžeme bezpečně ostřelovat opovážlivce, kteří v MPP už chtějí RT zahrnout do své práce - a třeba zatím bez systematického výcviku. Munice k ostřelování takových opovážlivců máme / ... v našich podmírkách .../ dost: např. podmínění vlastní práce s RT vytvořením jakéhosi nového "systé-

Kontext IV - 3, 1988

mu" poradenství /jistě oprávněné, ale to bychom se také mohli do r. 2000 zcela zablokovat/, připomínání sníše zájmového, než pracovního zaujetí pro RT, výmluvy na chybějící ucelenou práci o RT /ach jo!/, zaštítování se provinčnosti pracoviště /také můj případ, mohli bychom ostatně v rámci Evropy .../ atd. atd. Každý z nás se můžeme obrnit řadou takových ALE!

A l e . . .

Takže ale: co dodat na konec ?

Už vím: ANO! ANO! ANO!!!

/Na to se už milý Eric Berne bude jistě zase usmívat! /

/Ostatně: proč vlastně stále on s těmi jeho egostavy a transakcemi a hrami a atd. ? /

Červen 1988

Literatura u autora.

Adresa autora: PhDr. Zdeněk Rieger, MPP - Ostruhová 59,
276 01 Mělník

Kontext IV - 3, 1988

Poslední stránka

TEXT PRO PRAVOU HEMISFÉRU

Byl jednou jeden mladý princ, který nevěřil na tři věci. Nevěřil, že existují princezny, nevěřil v existenci ostrovů, a nevěřil, že existuje Bůh. Jeho otec, král, mu řekl, že takové věci nejsou.

Protože v království jeho otce nebyly ani princezny, ani ostrovy, a nebyly žádné známky boží existence, princ věřil svému otci.

Ale jednoho dne princ utekl z paláce a došel do sousední země. Tam ke svému překvapení viděl z každého pobřeží ostrovy, a na nich podivné a znepokojivé bytosti, které si netroufaly pojmenovat.

Když pátral po nějaké lodi, přišel k němu po pobřeží muž ve večerním obleku.

"To jsou skutečné ostrovy ?" zeptal se mladý princ.

"Samozřejmě jsou to skutečné ostrovy", odpověděl muž ve večerním obleku.

"A ty divné a znepokojivé bytosti" ?

"To jsou pravé a skutečné princezny".

"Pak musí existovat i Bůh" ! zvolal princ.

"Já jsem Bůh", odvětil muž ve večerním obleku a ukončil se.

Mladý princ se spěšně vrátil domů.

"Tak ty jsi zpátky", řekl otec-král.

"Viděl jsem ostrovy, viděl jsem princezny, viděl jsem Boha", řekl mladý princ vyčítavě. Král nehnul ani brvou.

"Ani skutečné ostrovy, ani skutečné princezny, ani skutečný Bůh neexistuje".

"Viděl jsem je" !

"Pověz mi, jak byl Bůh oblečen".

"Byl ve večerním obleku".

"Měl ohrnuté rukávy" ?

Princ si vzpomněl, že ano. Král se usmál.

"To je úbor čaroděje. Byl jsi podveden".

Když to uslyšel, vrátil se princ do sousední země, šel na stejné pobřeží, kde opět potkal muže ve večerním obleku.

"Můj otec, král, mi řekl, kdo jsi", pravil princ pohrdavě.

"Podvedl jsi mne minule, ale to se ti už nepovede. Ted vím, že to nejsou skutečné ostrovy a skutečné princezny, protože jsi čaroděj".

Muž na pobřeží se usmál.

Kontext IV - 3, 1988

"Byl jsi podveden, chlapče. V království tvého otce je mnoho ostrovů a mnoho princezen. Ale jsi očarován otcem, a proto je nemůžeš vidět".

Princ se zamýšleně vrátil domů.

Když se setkal s otcem, stanul mu tvéří v tvář.

"Otče, je pravda, že nejsi pravý král, ale poněj čaroděj" ?

Král se usmál a ohrnul si rukávy.

"Ano, můj synu, jsem pouhý čaroděj".

"Pak ten muž na druhém břehu je Bůh".

"Muž na tom druhém břehu je jiný čaroděj".

"Musím znát pravdu, pravdu, která je za čáry a kouzly" !

"Není žádná pravda za čáry a kouzly", odpověděl král.

Prince naplnil smutek.

"Zabiji se", řekl.

Kouzlem způsobil král, že se zjevila smrt. Stála ve dveřích a kynula princi.

Ten se otřásl. Vzpomněl si na krásné ale neskutečné ostrovy a neskutečné, ale krásné princezny.

"Dobrá", řekl, "unesu to".

"Vidíš synu", odpověděl král, "ty sám se právě stáváš čarodějem" !

JOHN FOWLES: Mág
vybral P.B.